R. Simon

(1)

יָתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יז יָת יְיָ חֲטַבְתָּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וְלִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִקּוּדוֹהִי

וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו

רש"י

היום[מט] תִּשְׁנֶה* לשנה הבאה (שם): (יז) **האמרת והאמירך.** אין להם עֵד (מוכיח) במקרא, ולי נראה שהוא לשון הפרשה* והבדלה הבדלתיו* לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה (ד"א) ומצאתי להם עֵד והוא לשון תפארת[נ] כמו (חה' ל"ד ד') יתאמרו כל

שינוי נוסחאות • תזכה • המשכה • הבדלתו - הבדלת - הבדלתי.

לקט בהיר

עת ובכל זמן שיהיה יהיה בעיניו היום הזה מצוך: מט) כל הכתוב מיותר, ובפרט ב' תיבות ושמרת ועשית, הלא כבר אמר מצוך לעשות, אלא ודאי לומר שאם שמרת אז אני מבטיחך ועשית אותם עוד, ולאו דוקא בכורים ה"ה בכל המתנות כהונה ולויה, אלא אמר בכורים משום שעיקר הפרשה בשביל בכורים נאמרה אלא שהוסיף הביעור והוידוי (מ"ל): נ) כמו יתאמרו שפירושו עד מתי יתגאו ויתפארו ויתפארו עצמם עושי רשעה, וזו ג"כ מענין זה שהבוחר בדבר מפרישו ומבדילו לעצמו כדי להתפאר ולהשתבח בו, אתה בחרת בהקב"ה ומתפאר בו שהוא לך לאלקים והוא מתפאר בך, וזאת הפי' מדברי תז"ל הוא בברכות ו'. ובחגיגה ג'., וכתב הדברי דוד שרבינו כתב זאת במהדורא בתראי, אבל לא חזר בו מדרך הא' שגם זה קרוב מאוד לפי הענין, ודרך הב' יותר מוכרח, כי שם בתהלים אין לפרשה מלשון הבדלה ופרישה, לזה לא הביא שם בתהלים רק דרך הב', ויש גורסין ד"א, ובדפוס הראשון וכן בכתבי יד העתיקים ליתא לדרך הב' בכלל, אבל אין זה מרפא הכאב שרש"י בעצמו פירש כן בתהלים ישתבחו כמו האמרת והאמירך עכ"ל, ובברכות ו'. ד"ה האמרת כתב רבינו לשון חשיבות ושבח כמו יתאמרו כל פועלי און ישתבחו עכ"ל, ובחגיגה ג'. האמרת שבחת כמו יתאמרו כל פועלי און ישתבחו שדרכן צלחה עכ"ל, ואדרבה משם ראיה

אור החיים

דוקא אלא זכר זמן המוכן[נב] בשם היום הזה: **יז. את** ה' האמרת היום להיות וגו'. אומרו היום[נג] יתבאר על דרך אומרם ז"ל (כתובות ק"י:) כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה ע"כ, והוא אומרו את ה' האמרת היום דוקא פירוש כיון שהיו בארץ המקודשת, והגם שעדיין היו בארץ סיחון ועוג עם כל זה כבר כתבנו שהיא מקודשת כיון שנכבשה כיבוש רבים על פי נביא, וכמו שהוכחנו בפרשת מטות (ל"ב ג'), ומעתה אין מקומה נחשב חוצה לארץ ולזה האמירו ה' להיות להם לאלהים, והוא אומרו להיות לך לאלהים, עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (תנחומא האזינו) ששאר הארצות נמסרו ביד שרי מעלה מה שאין כן ארץ ישראל אין עליה שופט מבלעדי ה', והוא אומרו את ה' האמרת היום בכניסתך לארץ להיות לך לאלהים[נד] על דרך אומרו (תהלים י"ז) מלפניך משפטי יצא, ולא יבא משפטיכם לפני שר ושופט, עוד נתכוון לומר כי יאמירו ה' הגם כי יביאם במשפט לתת לאיש כדרכיו וכמעשיו הרעים, והוא אומרו ה' האמרת וגו' להיות לך לאלהים, וידוע כי אלהים הוא מדת הדין אף על פי כן יאמיר ה'[נה] ויברך על הרעה מעין הטובה, ואומרו וללכת בדרכיו[נו], פירוש הגם שלא צוה ה' ללכת בהם אף על פי כן כשיכירו בהם שהם דרכי ה' כל אשר הוא עושה יעשו כן בני ישראל, כגון ביקור חולים קבורת מתים וכדומה שמצינו לה' עושה אותם ילכו גם הם בדרכיו, חקיו הם מצות שאין בהם טעם[נז], מצותיו הם מצות שהשכל גם כן מסכים עליהם, משפטיו

אור בהיר

נב) כלומר שאינו רחוק. **נג)** הלא קבלו אלקותו כבר בהר סיני. **נד)** ולפי"ז פי' חיבת אלקים מנהיג שר ושופט. **נה)** יאמירו את ה'. **נו)** ק"ל וא"ו של וללכת, וכי זה דבר נוסף, הלא היאך יתכן להאמיר את ה' ולא ללכת בדרכיו, ועוד הלא פרט כל דבר חקיו מצותיו וגו', ומה זה א"כ וללכת בדרכיו. **נז)** פי' הם ישראל לא ידעו טעמם.

את ה' האמרת וה' האמירך
תוקף המחשבה ומעלתה

וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ: יח וַיהוָה
הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֹתָיו:
יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר

וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵהּ: יח וַיְיָ
חָטְבָךְ יוֹמָא רֵין לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְעַם
חַבִּיב כְּמָא דִי מַלִּיל לָךְ וּלְמִטַּר
כָּל פִּקּוּדוֹהִי: יט וּלְמִתְּנָךְ עִלָּאָה
עַל כָּל עַמְמַיָּא דִי עֲבַד לְתֻשְׁבָּחָא

לקט בהיר

לסברת הדברי דוד שכתבי יד אלו וכן דפוס הראשון נעתק ממהדורא קמא שתסר שם דרך הב', והעיקר כמהדורא

רש"י

פועלי און: (יח) **כאשר דבר לך.** והייתם לי סגולה (שמות י"ט ה'): (יט) **ולהיותך עם קדוש וגו' כאשר**

אור החיים

הם דינים שמסר לשפוט בין איש ובין רעהו, ולשמוע בקולו זה תלמוד תורה, ודקדק לומר בקולו[נח]) על דרך אומרם ז"ל (במד"ר י"ד ד') וז"ל מנין לשומע מפי קטן וכו' כשומע מפי הגבורה דכתיב (לעיל ט"ו ה') אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך[נט]), וטעם שלוה על עסק התורה באחרונה[ס]), להעיר שהגם שהשיג אדם לדעת כל האמור וקיימו אף על פי כן לא יאמר מה לי ללמוד תורה אם לדעת מה יעשה ישראל הנה ידעתי וקיימתי כל דברי ה' אלא אף על פי כן חייב הכתוב תלמוד תורה, והוא אומרו אחר כל מה שחייב לעשות ולשמוע בקולו כי מצות תלמוד תורה היא מצוה בפני עצמה שאין זמן ליפטר ממנה עד יום מותו דכתיב (במדבר י"ט י"ד) זאת התורה אדם כי ימות באהל:

יח. וה' האמירך וגו'. אומרו להיות לו לעם סגולה[סא]), שהגם שתבא אומה אחרת ותטיב מעשיה ותשתדל להדבק בשכינה לא ישיגו מדרגת ישראל, ובחינה זו תקרא סגולה[סב]) וזו היא גדולתם, ואומרו כאשר דבר לך, במעשה הר סיני דכתיב (שמות י"ט ה') והייתם לי סגולה מכל העמים[סג]), או ירצה שהגם שיהיה זמן שיכעיסו ישראל את הבורא אף על פי כן לא ימיר אותם באומה אחרת[סד]), ואומרו כאשר דבר[סה]), כאומרם ז"ל (ברכות ז') בפסוק (שמות ל"ג ט"ז) ונפלינו אני ועמך שביקש משה מה' שלא ישרה שכינתו על האומות, ופירשנוהו במקומו (חפץ ה') שהכוונה היא הגם שתכשיר מעשיה אומה מאומות וישראל עוברי רצונו, והסכים ה' ודיבר לעשות כדברי משה[סו]):

ולשמור כל מצותיו. יש להעיר בדבר הלא דבר זה הוא מתנאי הכבוד שרשם במעשה ישראל לה' כמו שכתוב בפסוק את ה' האמרת ומה מקום להזכירו בדברים שמה' לישראל[סז]), ואולי כי תפארת ישראל היא מה שהעלה ורומם אותם בתת להם כל המצות, מה שלא עשה כן לראשונים שהגם שנתן מצותיו יתברך לאדם ולנח ולהאבות לא נתן אלא ב' ג' גרגרים אבל לישראל נתן שמירת כל מצותיו יתברך, ויש לך לדעת כי כל המצות אינם אלא שמירה מהתיעוב ומלכלוך הנפש ובהשלמת

אור בהיר

נח) ולא אמר לשמוע אליו. **נט)** ודורש עז"ה (אם שמוע) יהיה מאיזה שיהיה אפילו קטן, נחשב כאילו (תשמע בקול ה' אלקיך) ממש. **ס)** הלא בזה צריך להתחיל, שבלא תורה איך יודע מה יעשה ישראל. **סא)** ולמה לא די לומר להיות לו לעם, הלא לפי' רש"י ז"ל וכן לרמב"ן ז"ל שפירשו סגולה תביב ונחמד, זאת נשמע מאחר שבחר בנו להיות לו לעם אפילו בלא תיבת סגולה. **סב)** שפי' תיבת סגולה דבר המועיל בלי טעם, כמו שעושים סגולה לחולה ונתרפא ממנו הגם שאין טעם לדבר. **סג)** פי' לדרכינו מדוייק מה שאמר הכתוב שם בפ' יתרו מכל העמים, שסגולתינו הוא שיש בנו מה שאין בכל העמים. **סד)** וזו היא הסגולה. **סה)** והיכן דיבר זאת שהגם שיכעיסו לא ימיר אותם, הלא שם בפ' יתרו כתיב אם שמוע תשמעו בקולי דוקא אז והייתם וגו'. **סו)** ודוקא אז שהיתה שעת רצון, אבל מקודם לא היתה לנו הבטחה זאת. **סז)** פי' ישראל קבלו על עצמן לשמור, והיאך

וּלְשׁוּם וְלִרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִי מַלִּיל:
א וּפַקִּיד מֹשֶׁה וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת
עַמָּא לְמֵימָר טַר יָת כָּל

רש"י

דבר. והייתם לי קדושים (ויק' כ' כ"ו): (א) '
כל המצוה. לשון הווה[א]) גרדנ"

עתיד ולא עתה לא יתיד ולא רבים, אלא פירו
אומר בלשון רבים אנכי מצוה „אתכם" (ד"ד),

שמירת המצות יהיה האדם שלם מכל
לכלוך[סח]), ב' ירצה כי ה' יחזק זרועות[סט])
המצות, כי לא הכל זוכים לדבר זה ה
לשמור לא יזדמן לידם, ואם יזדמן לא
ואם תשיג לחלק מהמצות לא תשיג ל
ואמר כאן כי ה' האמירם לשמור כל
ירצה על דרך אומרו (קהלת ח') שומר מ
דבר רע, ואמרו ז"ל (פסחים ח':) שלוחי
ניזוקין, והוא מאמר הכתוב כאן ולשמור
ישמור[ע]) כל מצותיו לבל יצא מהם דבר
ירצה להעירם בדבר שלא השיגו משה
הגם היותו בכלל עם סגולה, והוא על ד
ז"ל (סוטה י"ד.) בענין תפלת משה ליכנ
לאכול מפירותיה וגו' אלא אמר משה
מצות שתלויות בארץ וכו' ע"כ, והוא מ
לומר להם ראו מעלתכם שה' האמיר
ולשמור כל מצותיו[עא]), ולזה דקדק לומ
היום פירוש בזמן זה שאתם באים אל

יתכן לומר שהקב"ה קבל על עצמו שישראל ישמר
מצותיו. **סט)** פי' קבל על עצמו כביכול לתת
ישמרו. **עא)** אפילו אותן התלויים בארץ.
חסד לשמור כל מצותיו. **עג)** שמי שהוא שומר
הוריו ואינו מתאוה לממון תבירו ואשת תבירו וכדומ
האדם. **עד)** פי' מה נשתנה. **עה)** כוונתו

יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־
הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר
לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגִּיד

יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל טוּרָא: ג וּמֹשֶׁה
סְלֵק לְקֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִן
טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית

רש"י

אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת (שם): **נגד ההר.** למזרחו, וכל מקום שאתה מוצא נגד[ה] פנים למזרח (שם): (ג) **ומשה עלה.** ביום השני[ו] (מכיל'), וכל עליותיו בהשכמה היו (שבת פ"ו.), שנאמר (ל"ד ד') וישכם משה בבקר[ז]: **כה תאמר.** בלשון הזה[ח] וכסדר הזה (מכיל'): **לבית יעקב.** אלו הנשים[ט], תאמר להם בלשון רכה (שם): **ותגיד לבני**

לקט בהיר

ה) פי' בכל מקום שהכתוב בא לומר תיבת נגד לסימן בהכרח שהוא מזרח, שאל"כ מה סימן נתן באומרו נגד, אם כל מקום שאצל ההר קרוי נגד מה יצא לנו מתיבת נגד, היל"ל ויתן שם ישראל אצל ההר, אלא ודאי בא לומר שתנו כמו אדם נגד חברו שפירושו פנים אל פנים, שאם הם פנים אל אחור או אחור אל אחור אין זה נגד, וא"כ חנו פניהם נגד פניו של הר, וזה מזרח, ומערב קרוי אחור, אבל אין קושיא מפסוק (במד' ב' ב') מנגד סביב לאהל מועד יחנו (כמו שהקשה ראב"ע ז"ל), כי מאומרו סביב ודאי שלא בא תיבת מנגד לסימן הרות שהלא בכל הד' רותות חנו, אלא ודאי בא לומר שיהיו קצת רחוק ממנו, (ועיין שם שפירשנו שכל „מנגד" פירושו רחוק לא כן תיבת נגד) כלומר מנגדו סביב ולא אצלו סביב, וכן (סוף האזינו) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא, פשוט הוא שפירושו מקרוב לא תראה אותו רק מרחוק (רא"ם): ו) כאן התחיל לעשות חשבון היאך היה קבלת התורה ביום ששי (במ"ח): ז) פי' הגם שהקב"ה אמר לו ועלית בבקר, ובקר פירושו עד שעה ד' ביום, אעפ"כ הוא עלה בהשכמה משום זריזין מקדימין, שמעת מינה שבכל פעם עלה בהשכמה כי מה נשתנה (מהרש"א), ולשון רש"י בשבת פ"ו סוף עמוד ב', הדברים האלה נאמרו לו למחרת ביאתם כדאמרינן כל עליותיו בהשכמה היו עכ"ל, הרי מזה שהוכחתו שהיה ביום ב' שביום א' אי אפשר שהרי באו שם בעצם היום דכתיב ביום הזה באו מדבר סיני ולא היה לו אפשר לעלות עד למחרת בהשכמה, ובגמ' שם אמרו רז"ל שמשום חולשא דאורחא לא עלה ביום א', ואפשר לומר דעת רש"י שזה וזה גורם, כי מחמת חולשא לבד לא היה נמנע מלעלות אחר כל ההשתוקקות שהיה לו (ומשה נתעורר לעלות מעצמו בלי קריאה ורק אחר התעוררותו קרא לו הקב"ה), וגם מטעמא דהשכמה לבד ג"כ לא היה נמנע, כי אין איסור לעלות באמצע היום, אלא זריזות היתה זאת שכל עליותיו היו בהשכמה, אבל כאן לא היה אפשר לעשות זריזות כמנהגו, היה עולה גם באמצע היום, אלא בצירוף החולשות לא עלה (ד"ד): ח) בלשון הקודש (מכיל'), ומה שצריך להזהירו על כך ומהיכי תיתי ישנה, עיין לקמן בפסוק ו' אלה הדברים, והטעם שלא ישנה שכאשר הקב"ה אמרה בלשון הקודש וכיון בה בפרד"ס דברים שאין להם שיעור, בלשון אחר יופסד הכוונה (ז"י), וכסדר הזה פי' דוקא קודם לנשים ואח"כ לאנשים (מכיל'), וטעמים רבים בש"ר, וב' דברים אלו הלשון והסדר הם פשטות משמעות תיבת „כה", אבל דברים קשים נשמע מתיבת ותגיד כדלקמן, ושלא יפחות ולא ירבה נשמע מאלה הדברים אשר תדבר: ט) שהאשה היא עקרת הבית (ז"י), ואמירה היא לשון התפארות כמו שפירש"י את ה' האמרת (דברי' כ"ו י"ז) שהוא לשון תפארת, גם כאן תגדל אותן, שדברים הללו יהיה להן לתפארת (ד"ד), פי' לא תאמר להן עונשין שישנם על כל מצוה, וכן פרטים ודקדוקים שצריך לדקדק בכל מצוה עד אין קץ, אלא ראשי פרקים (מכיל'), והגם שכל התורה מלאה

אור החיים

במי שמשפיל עצמו ומשים עצמו כמדבר, וכנגד זה אמר ויחנו במדבר פירוש לשון שפלות וענוה כמדבר שהכל דורכים עליו. וענין ג' הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים לא שיהיו בד בבד שעליהם אמר הכתוב (ירמיה נ') חרב אל הבדים (ברכות ס"ג.), אלא יתועדו יחד ויחדדו זה לזה ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר ויחן שם ישראל לשון יחיד שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה:

ג. ומשה עלה וגו'. צריך לדעת למה עלה משה קודם שיקרא לו ה'. עוד צריך לדעת לאיזה מקום עלה, אם להר היה לו לומר אל ההר

לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם

יַעֲקֹב וְתֵחַוֵּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתּוּן חֲזִיתוּן דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָיִם וּנְטָלִית יָתְכוֹן כְּרַעַל נַדְפֵי נְשָׁרִין וְקָרֵבִית

לקט בהיר

רש"י

מתיבות ממירה ולא דרשינן בהו ולא מידי, הלמת היא שכל לשון ממירה היא לשון רכה, אבל אין זה חומר שהדברים הנאמרים הם מתוק ורכות והתפארות למי שנאמר לו, אלא שהם נאמרים בלשון רכה, משע"כ כאן שאינה הכתוב לומר ג' לשונות תאמר ותגיד, ותיבת תגיד קשה היא למי שנאמר לו כלקמן, פשוט הוא שרצונו לומר בשינוי שתהיו ממירות רכות למי שנאמר להן (ג"א): י) כנרמה רש"י לירף כאן ג' מדרשים, כי במכילתא לא אמרו אלא ומדקדק עמהם, ויש להם זה מתיבת ותגיד שפירושו סיפור בפרטות, ובפס"ז הביא רמיה לזה ממה שנאמר בשמשון (שופ' ט"ז י"ח) כי הגיד לה את כל לבו, כלומר אמור להם כל פרטי דקדוקי המצות כי רבו עד למעלה ושהיא עשודה קשה, וכגמ' אמרו דברים שקשין לאדם כגידין ופי' רש"י ירק מר, ובפס"ז הביאו רמיה לזה שלא מצינו בכל המקרא ותגיד אלא ביו"ד, ודאי שהיא מלשון גיד, כלומר אמור להם עושקם של המצות שהיא מרה לעובר עליהם, אך מה מאוד קשה להבין דברים הללו, הלא אין כאן אלא מאמר אחד ומצווה היה מרע"ה שלא להוסיף, והיכן הוא ג"כ ממירה רכה ודברים קשים, ועיין בשוה"ג הק' שהתירץ לפיר שדברים אלו בעצמם יש להם ג' פנים, ודבריו מתוקים הם וערבים רחויים למי שאמרם, ועל פי פשוטו אפשר לומר כי דברים אלו נאמרו בכלל כשאמרם להם (לא עתה) ותלמדם לתנכם ולהוכיחם מתנהג בדרך זה (בד"א): יא) רצונו לומר בזה שלכאורה קשה מה הכוונה במאמר זה, אין לומר שהכוונה שיתנו לב למצות מצרים כדי שלא יעשו כמעשיהם, וכי יעלה על הדעת שבשעה שבא לרוממם על עליונים ותתמוהים לתת להם תורתו ולעשותם עם סגולה יהיו כמקולקלים שבאומות, אלא ודאי בא להרחות תאמם לפניו מה שעשה למצרים בשבילם, וכמו שנאמר הומר ועתה תשמע בקולי וכו', וע"כ ממ"נ קשה, אם היו רחויים לעושים אלו מה תיבה יש ליהו לאפסדי אפסדייהו, ואם לאו הסופג כל התרע יקח שוחד חו"ש לעשות משפט בלי משפט רק בשביל תיבת ידידיו, לזה אמר שאומה אחרת אינו יודע כל זאת מה שאתם רחויים בעיניכם שכבר מקודם שהרעו לכם ונתמלאה סאתם שפל אנשים ערוה התרע גם עבירות שבין אדם לחבירו, ובכל זאת ניהגתי עליהם מדת ונשא עון, אבל כשנגעו בכם נלאתי נשוא, גם אין לתלות ולומר שדוקא על נתמלאה סאתם, שהרי עין בעין רחיתם שכל המכות והפורענויות בא להם על ידכם דוקא (במ"ח), עוד אפשר לומר שג' תיבות "אשר עשיתי למצריים" הוים דברי רש"י, אלא דברי המתחיל מלשון הכתוב, וג' מאמרים מתולקים הם כאן, עד תיבת רחיתם מפרש רש"י שהיו דומה רחיה לשמיעה, ומשם ואילך הוא מאמר שני, והכוונה כו, שאתר שנגזר על ישראל גלות ושעבוד כשבע זמן גאולתם ופדות נפשם רצה הקב"ה לעשות להם נחת לרחות נקמה במשעבדם, לזה הביא לותם בגלות דוקא למצרים אשר הם היו מייסים קודם שנזדווגו להם, וזה מיושב קושיית הר"מ במז"ל למה נקו המצריים אם עשו רצון עליון לשעבד את ישראל (ש"א): יב) ולמעלה בפ' בפסוק (י"ב ל"ז) מרעמסס שכתה פירש בשם המכילתא פסוק זה עלמו על נסעם ק"ל מיל ביום הרצון מרעמסס לסכת, אין זו סתירה, שב' דברים היו ביום רצון, אלא שהתם פירש החמת שגם עד סכות נתו דרך

אור החיים

נאחד ולגרוכה ולהכבה מטעם שכתבנו, נמלאת לומר כי טובים השנים ועודך בהם לקיום התורה ולריך כל היש מישראל לקנות שניהם להכבה וירחה ושניהם יחד לומרם על עליון בנעימות דבריו בתומרו אתם רחיתם אשר עשיתי וגו' כאשר אנשר נסמוך בעזרת השם ודברי רבותינו ז"ל (מכילתא) שאמרו אלו הנסים ואלו האנשים הם דרך דרש:

ד. אתם רחיתם וגו'. לריך לדעת כוונת אל עליון למלריים שיותר היה לו לומר אשר הולאתי אתכם

לרא הקשבת. לשון המתנה היא: למצותי. בשביל מלותי אשר לויתי לגמול חסד: לראות. כל השדים העומדים לפניו: כי כסלא לאוגיא. כשורת תפירה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו ששמט (מ"ק דף ב) אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן. כסלא הוא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא והגפן נטוע בתל וכרש נדרים (דף ו ב) הדין אוגיא להוי פאה: האי דוחקא דהוי בכלה. פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום השבת (ג)שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים: הני ברכי דשלהי. ברכים עייפים: מאני דרבנן דבלו. בגדי התלמידים שבלים מהר והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם: מחופיא דידהו. כלאן המזיקים יושבין אצלם ומתחככים בהם. חופיא לשון חופף ומפספס (שבת דף נ:) פרש"י בלע"ז: שלייתא דשונרתא. שליית הולד של חתול נקבה: בוכרתא. הבכורה לאמה: בת בוכרתא. ואף אמה היתה בכורה: ולימלי עיניה מניה. ישים ממנה מעט בעיניו. כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: גובתא דפרזלא. קנה חלול של ברזל: ולחתמיה. לקנה: בגושפנקא דפרזלא. בחותם של ברזל. דכמידי דלייר וחתים לית להו רשותא כדאמרינן בכל הבשר בשחיטת חולין (דף קה ב): במקום רנה. בבהכ"נ ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב: בעדת אל. בבית מועד שלו: ומנין לעשרה וכו'. עדה קרויה בעשרה שנא' עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד) יצאו כלב ויהושע: בקרב אלהים ישפוט. ואין בית דין קרוים אלהים אלא בג' בפ"ק דסנהדרין (דף ג ב): ויקשב ה'. ממתין להם שם: אשר אזכיר את שמי. אשר יזכר שמי עליו(ד) מלותי ודברי: אבא אליך. לשון יחיד הוא: מכתבן מליידהו. כדכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג): קדמה שכינה ואתיא. קודם שיהיו כל העשרה: נצב בעדת אל מעיקרא משמע: עד דיתבי. כדכתיב ישפוט בשעת המשפט: עוז לעמו. ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב וראו וגו' ויראו ממך: מה כתיב בהו. בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמוע (שם יא) קדש לי כל בכור (שמות יג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות שנצטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אלא בדידיה מאי כתיב בהו האמרת. לשון חשיבות ושבח כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים צד) ישתבחו: בשאר בתי מאי(ה). שהרי ארבעה בתים הם: וכולהו

הדרן עלך

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר °לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וגו': תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקן אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה* אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הוי הני ברכי דשלהי מינייהו (א) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפן מינייהו האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחזינהו ליתי שלייתא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בנורא ולשחקיה ולימלי עיניה מניה וחזי להו ולשרייה בגובתא דפרזלא ולחתמי' בגושפנקא דפרזלא דילמא גנבי מניה ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתזק בעו רבנן רחמי עליה ואתסי: תניא אבא בנימין אומר° *אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר °לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר °אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל *ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר °בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר °אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' *מאי °ולחושבי שמו אמר רב אשי (ג) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר °בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דדינא נמי היינו תורה וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי: א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר °נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו בימינו זו תורה שנאמר °מימינו אש דת למו ובזרוע עוזו אלו תפילין שנאמר °ה' עוז לעמו יתן ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתי' °וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך *ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל °ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתיב °את ה' האמרת היום (וכתיב) וה' האמירך היום *אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני *חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר °שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל °כי מי גוי גדול ומי גוי גדול °אשריך ישראל °או הנסה אלהים °ולתתך עליון אי הכי נפישי להו טובי בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו

המתפלל ולא המתין את חבירו טורפין לו וכו'. פירש רבינו תם דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ולכך בלילה יש להמתין. והר"י היה מאחר תפלתו ומאריך עד שילאו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שנגמרו תפלתם. ונלאה להחמיר אף לנו: **כי** כסלא לאוגיא. כעין תלמים המקיפין את הערוגה כדאמרינן בריש נדרים (דף ו:) הדין אוגיא להוי פאה: **חד** לא מכתבן מליה בספר הזכרונות. כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כדאמרינן וכל מעשיך בספר נכתבין (אבות פרק ב) כ"ש מדה טובה: **אלו** תפילין שבראש.(ו) לפי שיש בהן רוב שם של שדי שהשי"ן כתובה בקמט שבבתים והדל"ת ברצועות. והימא מסכת פרק במה מדליקין (דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק רצועות מתורת ה' בפיך. ועוד דבפ' בתרא דמגילה (דף כט ב) קרי לרצועות תשמישי קדושה בעלמא. אלא י"ל אלו תפילין שבראש לפי שהן בגבהו של ראש ונראין דשייך בהו וראו אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות יג) לך לאות ולא לאחרים לאות*: **מי** כעמך ישראל. זה שיסד הפייטן (ביום א' דפסח) מוספת כליל גדלי: *****אחורי** בית הכנסת. פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו. ולא נהירא דאדרבה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כשתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי העם במזרח והעם משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה לי'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח שאנו במערבו של א"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"א ח) ונראה כמו שפי' להם לצד מערב יתפרש לנו לצד מזרח:

אלמלי

רש"י כי כסלא לאוגיא. כלומר כתלמים לנקעה (נדרים ו:). בקרב אלהים ישפוט. המקום עמהם, שמסכים עמהם כדבר המשפט (אבות פ"ג מ"ו). בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כלומר שאתן דעה בלבך להזכיר את שמי, אבוא שם אליך, דהיינו יחיד, אזכיר את שמי משמע אלמד לאחרים להזכיר את שמי (שם). ובזרוע עוזו אלו תפילין. מדכתיב ימינו וכתיב וזרוע אלמא בזרוע היינו שמאלו ותפילין בשמאל קיימי (נזיר ג:). אלו תפילין שבראש. אות הן לכל כי שם ה' נקרא עליך (חולין פט.) שכתוב בהם רוב השם שי"ן תלי"ם (מנחות לה: ועי' תוד"ה אלו). האמרת. שבחת, כמו יתאמרו כל פועלי און, ישתבחו שדרכן לגנאי (חגיגה ג.). חטיבה אחת. שבח אחד, שבח מיוחד לומר אין כמוך לכך כמרעך לאלוה (שם).

רבנו חננאל אילמלי ניתנה רשות לעין לראות את המזיקין אין כל בריה יכולה לעמוד מפניהם. פיר' [כסלין] כסלי [משוניתא]. תניא אבא בנימין [אומר] אין תפילתו של אדם [נ]שמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל הת[פלה] מקום רנה שם תהא תפילה, [ומקום רנה הוא בבית הכנסת] שנאמר רננו צדיקים, כ[לומר] בבית יי [ש]ם תהיה תפילה. ומניין שהקב"ה מצוי בכנסת, פירוש שכבודו של הקב"ה מצוי כן ובכל [מקום שעשרה מתפללין]. א"ר אבין בר ארא אמ' ר' יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו. ימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת למו, עוז אלו תפילין. פי' שהקב"ה מראה מכבודו לנביאיו וחסידיו באובנתא דליבא כדמות אדם יושב, דכתיב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו, וכתיב ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל, וכמי שיש לו רגלים דכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכיון שנודע לנו כי מתראה לנביאים כענין הזה, נתברר לנו כי ראייה האמורה בראיית הלב, ולא בראיית העין היא, כי לא יתכן להאמר בראיית העין שנראית דמות להב"ה, שנאמר ואל מי תדמיוני ואשוה, אלא ראייה בלב היא, כן לא יתכן לומר שאיפשר לאדם לראות בראיית הלב רמות כבוד בראש ועליו תפילין. והאומר ראיתי, ראיית הלב היא כרכתיב ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. וכן כוונתו, ולא ראייה העין ממש, שהרי בפירוש אמר הכתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה, מלמד שמראה לכל נביא דמיון שיוכל לראות, אבל ראייה ממש חס ושלום שיש מי שעולה על דעתו, וכי ר' יצחק [illegible] על ההדה [illegible] ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, הנה מראה הכתוב שראו, ומקרא אחר כתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש, קשו קראי אהדדי. נפדקי לא קשיא, האי קרא דכתיב ויראו, ראיית הלב, האי דכתיב כי לא ראיתם כל תמונה, ראיית העין. ומצינו לשון הקודש שקורא בענין הזה ראייה, שנאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ויעקב לא היה במצרים אלא בארץ כנען. וההמשך נעם הנאו

ובולהו כתיבי באדרעיה: אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו שנאמר °מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו (א) אם לדבר מצוה הלך נגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו יבטח בשם ה' מאי טעמא משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח: אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה *מיד הוא כועס שנא' °מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה. א"ר חלבו אמר רב הונא *כל הקובע *מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום דכתיב °וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם *ואין עמידה אלא תפלה שנאמר °ויעמוד פינחס ויפלל: *אמר רבי חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנא' (ג) °נרדפה לדעת את ה' אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחליין (ג) רבנן שבתא כיון דשמענא להא דרבי תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם [א] לדבר הלכה ואפילו בשבת שנא' °אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו' (ד) אנא נמי רהיטנא: אמר ר' זירא אגרא דפרקא רהטא אמר אביי אגרא דכלה דוחקא אמר רבא אגרא דשמעתא סברא אמר רב פפא אגרא דבי *טמיא שתיקותא אמר מר זוטרא אגרא דתעניתא צדקתא אמר רב ששת אגרא דהספדא דלויי אמר רב אשי אגרא דבי הלולי מילי: אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר °סביב רשעים יתהלכון אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה ההוא גברא דקא *מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא חלף *אליהו חזייה אידמי ליה כטייעא א"ל כדו בר קיימת קמי מרך שלף ספסרא וקטליה א"ל ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי °כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין ר' אמי ור' אסי דאמרי תרוייהו כאילו נדון בשני דינים אש ומים שנאמר °הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר °ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' *ענני ה' ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ר' יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר °תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב רב נחמן בר יצחק אמר אף תפלת שחרית שנאמר °ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: וא"ר חלבו אמר רב הונא °כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר °קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר °ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול. איני והא כתיב °וכל העם רואים את הקולת אותן קולות דקודם מתן תורה הוו רבי אבהו אמר כאילו הקריב תודה שנאמר °מביאים תודה בית ה' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנאמר °כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה': וא"ר חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין שנאמר °סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' מאי °כי זה כל האדם *א"ר אלעזר אמר הקב"ה כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו *ר' שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה ר' שמעון בן זומא אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה: וא"ר חלבו אמר רב הונא כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר °בקש שלום ורדפהו ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן שנאמר °ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם:

אמר

רש"י

מילי. לשמח החתן בדברים: אחורי בית הכנסת. כל פתחי בית הכנסת היו במזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה (פ"ג הי"ד) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח. והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו והא דרב הונא מוקי לה לאביי (ו) בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא: חלף ההוא טייעא. סוחר ערבי: כדו בר. *כדו שתי בר רשות כי האי דאמרינן בסוכה (ד' מה:) הא דעיילי בבר: כרום זלות. סיפיה דקרא לעיל: דברים שעומדים ברומו של עולם. כגון תפלה שעולה למעלה: כיון שנצטרך אדם לבריות. הוא זל בעיניהם: לראשנו. להיות נושה בנו דמתרגמינן כנושה (שמות כב) כרשיא: עובר בחמשה קולות. מזלזל בחמשה קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל: אותן קולות דקודם מתן תורה הוו. הנך קולות בתראי היינו הנך דאיירי בהו לעיל וקאמר דנראין היו ואע"פ שהקול אינו נראה זה נראה: מביאים תודה בית ה'. כי אשיב את שבות וגו'. סיפיה דקרא דחמשה קולות דלעיל הוא: בשביל זה. שיברא זה: לצוות. שלוו"ץ בלע"ז: גזלת העני. והלא אף גזלת העשיר גזלה היא אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו:

תוספות

וכולהו כתיבי באדרעיה. כל הכתובים הללו כתובים בזרוע בבית אחד שאותן של יד אינן אלא בית אחד כדאמרינן במנחות (דף לד:) וכל הפרשיות כתובות בו: משאיל בו. מה טיבו של פלוני למה לא בא: ירא את(ה) ה'. שהיה רגיל לבא אליו: אשר הלך חשכים ואין נגה לו. אשר עתה הלך למקום חשך (ו) אשר ימנע עצמו מלהשכים לפתחי: ואין עונה. שיעור שיוכלו לענות דבר קדושה: אלהי אברהם. שקבע מקום לתפלתו: בעזרו. כדרך שהיה עוזר לאברהם: אל יפסיע פסיעה גסה. לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי: נרדפה. לשון מרוצה משמע שהרודף רץ: לפרקא. לשמוע הדרשה: מחליין רבנן שבתא. דאמר מר (שבת ד' קיג) אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנאמר* אם תשיב משבת רגלך: אגרא דפרקא. עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם הוא שכר המרוצה שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד: אגרא דכלה. שבת שלפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל: אגרא דשמעתא סברא. שהוא יגע וטורח ומתשב להבין טעמו של דבר: אגרא דתעניתא צדקתא. שנותנין לדקה לערב לפרנסת העניים *שהתענו היום: דלויי. להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים: מילי

מוסף רש"י: יבטח בשם ה'. היה לו לבטוח כי שאספיק לו צרכיו ומזונותיו אשר מנע בשבילו מלבוא (רש"י כמ"י). שלא יאמרו מעשה כשפים הם. על ידי כשפים הבאתי האש הזאת (לקמן ט:).

רבנו חננאל (החשו תענ' הקודם) וכהנה רבות. ולמביני מדע יראי שמים בפחות מזה (היה) די להם להבין ולידע שאין בכל התלמוד דבר מודיע שיש בישראל נותן דמות לבוראנו ישתבח שמו ויתעלה זכרו. אמנם [illegible] לכ רשעי ארץ המינים מתפאים דברים אשר לא בן כדי לגנות עצמם, מי שפרע מאנשי דור המבול יפרע מהם. ומצאנו שהקב"ה ית"ש הראה למשה רבינו מתוך הכבוד שאמר הכתוב וראית את אחורי, כגון מלאך ובראשו תפילין, וראה משה רבינו והבין קשר של תפילין ושי"ן של תפילין, בענין שהראהו כלי המשכן שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. [illegible] יתכן למדאית העין ויתכן לראיית הלב. אבל זה שכתוב וראית את אחורי אינה אלא ראיית הלב, ועל אותה הראייה שנאמדה במשה דבינו שראה קשר של תפילין וש' של תפילין, עליה אמר ר' [illegible] דמו לזה הדבר מן הכתוב מנין, ואו' נשבע ה' בימינו. וכענין הזה תדין הנבואה, הנביא ישב עד ורואה בלבו תוך הנבואה כמו ראיית הישן חלום, ומקרא מלא כתיב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו [illegible] בחלום אדבר בו. פי' בתמיהה, וכי במראה עין אליו אתודע כאלו כחלום, כן אני מתראה לו ומדבר עמו. ועל אותן התפילין שנראו למשה מתוך הכבוד, חקרו רבותינו ז"ל מה היה כתוב בהן, [illegible] ומי כעמך ישראל ומי גוי גדול, ואלו הדברים והענינים קבלה (הלכה) למשה רבינו מסיני היו בידם ומקבלה פירשום שאי איפשר לדברים הללו להתפרש מן הדעת כלל. (ע"כ שייך לעמ' הקודם) [illegible] דפרקא ריהטא. פי', כדי שישמע מתחילה. אגרא דכלה דוחקא. [פי'], שבר ישיבת התבודה דוחקא. אגרא דבי טעמא שתיקותא. [פי'] שכר האבל שתיקותא ולקבל באהבה. אגרא דהספדא [illegible]. שמגביה קולו בהספר שנאמר וישא קולו ויבך]. אמר ר' חלבו אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה [illegible] אליהו. אמר רב נחמן בר יצחק אף בתפלה של שחרית שנאמר ה' בוקר תשמע קולי. ר' יוחנן אומר אף בתפלה של ערבית שנאמר הכון תפלתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב. הילכך צריך להיות רגיל בכולם.

נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה
לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ ה וַיִּפֹּל
אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ
הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה

אונקלוס

מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִינַהּ וּתְהֵי
לְכִנְשִׁין מַלְכִין רַשְׁלִיטִין בְּעַמְמַיָּא
מִנַּהּ יְהוֹן׃ ו וּנְפַל אַבְרָהָם עַל
אַפּוֹהִי וְחַדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הַלְּבַר
מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה

לקט בהיר

כב) פי׳ מתומרו ״וגם״ נתמי וכו׳ כן הרי שים ברכה קודם ברכת הבן, ומתומרו וברכתיה אחר הבן משמע שגם אחריו ים ברכה (ראי״ם): כג) שאם רק לבנה אין זו ברכה כפי עצמה ובכלל ברכת הבן היא, כי אחם יולדת ים לה חלב להניק וכי״ם ברכה שתוכל להניק בנים אחרים, כי יהיה זו ברכה שהקב״ה ברכה שתוכל להניק בנים אחרים, ואין הכוונה כלי תכליח רק משום לעיזת שפחים, ואין סברת לומר כן, אלא הרצון הוה שבשעה שנברכה לכך היה נראה בולט שברכתה אינה ברכה אחם על פי טבע, שמשכה חלב כמעיין, אין זו אלא ממקור הברכות מוך לדרך הטבע (ג״א): כד) פי׳ במכוון לנאותה לומר לה בנקבה ממך מניקי לי בני שבכחי להניק מניקתו (ג״א): כה) פי׳ מוכרחים אנו לומר בפשט הכתוב כאונקלוס שאין הנמיקות דומות שאל״כ מה נשחנה, ות״ת על אברהם לפ הקפיד הקב״ה משום דזכותיה גפיש, וי״ל שאם היה פגם בדבר לפ היה הקב״ה מניחו לקרות לו ילחק ע״מ הנחוק (מ״ל): כו) פי׳ כבר ידענו שהב״ע ברצם החינה לשון תמיהה היא, והחמיהה_על פי רוב בחה לומר שאינו כן, ומחמיה היאך יעלה על הדעת לומר כן, כגון האומר אחי מכני או המן הסלע הזה וכדומה, אבל יש מקומות שהחמיה היא על הפוכו כלומר היאך יעלה על הדעת שאינו כן, ואברהם בח לקיים אח הדבר ולחזק אומו, כגון האומה אחרה לעלי הכהן הנגלה נגליחי שפירושו האם לפ ידעח שנגליחי לההן זקניך ובולאי שידעת, הגם שאסר אינה לפ, מובן הוא מעלמו מהעניו, וזה כלל גדול, וכן דוד אמר לנדול הכהן הרואה אחה פירושו וכי אינך רואה שעלאי עלה טובה, וכן יהיה כאן וכי לפ דבר גדול הוא זה שיולד לבן ק׳ שנה, הכל מודים שהוא דבר גדול, וכן חשאי שרה שהיא נריכה להודות ולהלל על שהיא חלד כשהיא בת ק׳ שנה: כז) פירושן של הדברים הם עז״ה: כי דבר ידוע הוא שילד קטן אין בו כח להזריע ולהוליד, אלא כשנתגדל גדל עמו כח זה עד שאר בא על גבולו הגדול ואח״כ הולך ומחמעט, לכן כשאנו רואים אדם שאר עם חשאו כמה שנים ואח״כ נולד להם הוא ואחיזם גדול, והאחיזם הוא שנאמי עלומיו כשהיה כאו גדול לפ היה די להזריע אשה זו האיך יהיה לו כח לאחר שנאמעט, אבל כשהיה נולד בנים ואשה אקנאו אשה אחרת והוליד אין זשם אחיזם, לכן בדורות שעד נח שהיו ז׳, וט׳ מאות שנים שהחילו להוליד בני ק׳ שלא לכח המספיק, ואחר נח שהיו ר׳, וס׳ שנים שהחילו להוליד בני ם׳, וע׳, וזה היה הפלא הגדול בילדת יצחק שנאמי נעוריו לפ היו לו משרה בנים אלא דוקא לאחר זקנחו, ובהשאה זו נאייאבו כל השנוחיו של רש״י ז״ל, ורש״י אמת ואורחו אמת (ג״א):

רש״י

(טז) **וברכתי אתה.** ומה היא הברכה[נב] שאחרה לאשורותה (ב״ר), שנאמר (ישי׳ ס״ג) היתה לי לעדנה: **וברכתיה.** בהנקת שדים, כשנגזרה לך[נג] ביום מצחה של יצחק, שהיו מרננים עליהם* שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנגו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומנקתה לפ הביאה[נד] והיא הניקה כולם (ב״מ פ״ז. - ב״ר כ״ג ט׳), הוא שנאמר (משלי ל״ו) הניקה בנים שרה, ב״ר רמזה במקלת: (יז) **ויפל אברהם על פניו ויצחק.** זה ת״ח לשון ממחה וחדי, ושל שרה לשון מחוך, למדת שאברהם החמין ושמח, ושרה לפ החמינה ולגלגה, וחנו שהקפיד[נה] הקב״ה על שרה ולפ הקפיד על אברהם: **הלבן.** יש תמיהות שהן קיימות[נו], כמו (ש״ב כ׳ כ״ז) הנגלה נגליתי, (ש״ב ט״ו כ״ז) הרואה אחה, אף זו היא קיימת, וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב״ה עומד לי: **ואם שרה הבת תשעים שנה.** היאך כדאי לילד, ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידים בני ת״ק שנה בימי אברהם נתמעטו הנשים כבר ואין תמוה כח לעולם[נז]* ולפ ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהם בני ס׳* ובני ע׳:

שינוי נוסחאות · עליה. · בעולם. · בני לי

אונקלום

הֲבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד: יח וַאֲמַר
אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל
יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ: יט וַאֲמַר יְיָ
בְּקוֹשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ

הֲבַן
אַבְן
יִחְיֶה
שָׂרָו

רש״י

(יח) **לו ישמעאל יחיה.** כלומי שיחיה יפו
לומי כדאי[נח] לקבל מתן שכר כזה: יחיה לו
יחיה בירחתך[נט] (יהוש״ע), כמו (פסוק ח׳) שתהלך
פלח קדמי: (יט) **אבל.** לשון אמת דברים[ס]
וכן (מ״ב כ״ח) אבל אשמים אנחנו, אבל בן אין לו
ד׳ י״ח): **וקראת את שמו יצחק.** על שם הלה
ו״ע (תנח׳ קרח י״ב) על שם שעשה נסיונות, ולי ש

דברים, שאם רק שיחיה מה זה לפניך, אלא ודאי כמ
יול״ל יהיה לפניך (ראי״ם), אבל הנקבה הוא שיחיה.
ארצוני שיחיה הוא בשביל שיהיה ירצה אמים, ו
(ג״א): ל) פי׳ מחזק ומאמת מה שהיה אצל אברה
אומר ודאי שאמים אנאנו, וכן אמר גמזי ואמת שים
מהכתוב שאמר ויפל אברהם וכו׳ ויצחק, וגם שרה אמ
הני

יח. ויאמר אברהם וגו׳ לו ישמעאל וג
יכוין בתפלה זו שיהיה יש
כולך בצדק לפני כ׳, אם הוא יחיה
שהצדיקים קרויים חיים. ואומרו לפניך על
אומרו (דברים ד׳) ואתם הדבקים בה׳ וגו׳, וכ
לתפלה לפי שרואה הוא שיושים לא עובים שא
פנים לא תהיה רצאת הרצאת נעלמת
הצדיק[קצא] ומה גם הוא, לזה התפלל עליו ש
לדיק, וגילה דעתו כי הוא זה מבוקשו
שפירשתי בפסוק (ט״ו ג׳) הן לי. והבטיחו
שיהיה זרעו ככוכבים ושואל שתתקיים הבטח
בישמעאל:

קצ) וכי מולה מסוכן היה שצריך לתפלה. **קצא)** הגב
וגו׳. **קצב)** ולכן אמר ה׳ מיבת לך. לומר, רק זה י

הַבַּת תִּשְׁעִין שְׁנִין תִּלַּיד׃ יח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיֶּם קֳדָמָךְ׃ יט וַאֲמַר יְיָ בְּקוֹשְׁטָא שָׂרָה אִתְתָךְ תְּלִיד לָךְ

הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ

רש"י

(יח) **לו ישמעאל יחיה.** הלואי שיחיה ישמעאל, לשון כדלעיל[כח] לקבל מתן שכר כזה: **יחיה לפניך.** יחיה בירלתך[כט] (יומ"ט), כמו (פסוק ח') התהלך לפני, פלח קדמי: (יט) **אבל.** לשון אמתת דברים[ל] (חולין), וכן (מ"ב כ"ח) אבל חשמים אגחנו, אבל בן אין לה (מ"ב ד' י"ד): **וקראת את שמו יצחק.** על שם הלמוק[לא], ויל"ש (תנח' קרח י"ב) על שם עשרה נסיונות, ול' שנה של

לקט בהיר

(יח) לפי שאינה לו יש לו כמה פירושים (עיין לקמן ג' כח) לפי שאינה לו יש לו כמה פירושים (עיין לקמן ג' ט"ו), אמר, שכאן פירושו הלואי, ומ"מ מפרש אינו כדאי פי' אין כוונת אברהם שיהיו נרין לת יאמר, אלא שיהא להפך, וזה גמר דבריו הרשעים שאמר רצו חסד גדול שיעשה לי הקב"ה, ואני ממאס מיעוט ערכי וזכותי אינו כדאי לזה שאפילו ישמעאל נחשב אללי לחסד גדול שנרין אני להתפלל עליו ולבקש ממנו שאל"כ ישמעאל מאן דכר שמיה, ומהיכי מיתי לך יחיה (רא"ם): **כט)** והם ג' דברים, שאם רק שיחיה מה זה לפניך, אלא ודאי כמו התהלך לפני דמתרגם פלח קדמי וכמבואר שם, ואם רצונו רק לזה הי"ל יחיה לפניך (רא"ם), אבל הבקשה הוא שיחיה, ומה שהוסיף לומר לפניך היינו בקשה, אלא אברהם גמר אומר שמה שרצוני שיחיה הוא בשביל שיהיה ירצת שמים, וממילא מה שהציע הקב"ה ולישמעאל שמעתיך היינו כולל הירצה (ג"א): **ל)** פי' מתזק ומחמת מה שהיה אצל אברהם בספק אם שרה תלד, וכמו כן אמר רחובן אצלכם ספק הוא אבל אני אומר ודאי שאשמים אנחנו, וכן אמר גחזי ואמת שים לה בקשה מאחר שאין לה בן ונעלה זקן (בד"א): **לא)** כן נראה מהכתוב שאמר ויפל אברהם וכו' וישחק, וגם שרה אמרה צחוק עשה לי וכו', אבל לפי"ז היה לו לקרותו צחוק אלא יו"ד, לכן הניח הי"ל (ג"א):

אור החיים

יח. ויאמר אברהם וגו' לו ישמעאל וגו'.[קצא] יכוין בתפלה זו שיהיה ישמעאל הולך בצדק לפני ה', אם הוא יחיה לפניך שהצדיקים קרויים חיים. ואומרו לפניך על דרך אומרו (דברים ד') ואתם הדבקים בה' וגו', והולך לתפלה לפי שראה בו סימנים לפי עומדים שעל כל פנים לפי תהיה רשעת הרשע נעלמת מעיני הצדיק[קצב] ומה גם בנו, לזה התפלל עליו שיהיה צדיק, וגילה דעתו כי הוא זה מבוקשו וכמו שפירשתי בפסוק (ט"ו ג') כן לי. והבטיחו ה' שיהיה זרעו ככוכבים ושואל שתתקיים הבטחה זו בישמעאל:

יט. ויאמר אלהים אבל שרה וגו'. צריך לדעת טעם אומרו אבל כי אין לה משמעות[קצג]. ונראה שהכוונה לומר אלו אין הכי נמי אם הניחה היא שבשבילך לבד אם לך פה לומר שאתה מסתפק בישמעאל, אבל שרה אשתך יולדת פי לגד שתלד שרה אינך רשאי לוותר בשל הזולת, ודקדק לומר לך פי שיהיה לה בן ממך כתפלתה שכל בניס שיהיו לה יהיו ממך. עוד אפשר לומר כי ה' הקפיד על שאמר לו ישמעאל שאחר בישמעאל[קצד]. ואפשר כי זה היה סיבה שניתן לו יצחק מסטרא דנוקבא, וכוונ אומרו שרה יולדת[קצה], ונלטער הרבה מלד זה כשעקד אותו על גבי המזבח כי על ידי העקידה

אור בהיר

קצ) וכי חולה מפורסם היה שצריך לתפלה. **קצא)** הגם שהוא עדיין קטן ואין מעשיו ניכרים. **קצב)** שהי"ל גם שרה תצחק וגו'. **קצג)** ולכן אמר ה' מיבת לך. כלומר, רק זה יהיה לך, ואמר "אבל" לשלול דעתך שתסתפק בישמעאל. **קצד)** פי'

מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים
אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם
בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ: טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס
עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם
← כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ: ס יז כִּי תֹאמַר
בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי

מַרְעִין וְכָל מַכְתְּשֵׁי מִצְרַיִם בִּישַׁיָא דִי יְדַעְתְּ לָא יְשַׁוְּנוּן בָּךְ וְיִתְּנִנוּן בְּכָל סָנְאָךְ: טז וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָא דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא תְחוּם עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי לְתַקְלָא הוּא לָךְ: יז דִילְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין עַמְמַיָא הָאִלֵּין מִנִּי אֶכְדֵין

לקט בהיד

ועקרות היו, לזה אמר שעקר שאינו מוליד לא יהיה בך (בד"א): כג) ר"ל מקרא מסורס הוא כאילו אמר מפני שרבים הגוים האלה ממני כי תאמר בלבבך איכה אוכל להורישם, פי' מפני שהם רבים אני תושש דלמא ושמא תאמר איכה אוכל וגו', על זה אני אומר לך לא תירא מהם, והיוצא ממנו שאל תאמר כן (רא"ם), ואמר רבינו „על כרחך" לפי שגם לשון דלמא אינו מיושב בשלימות, שהיל"ל אל תאמר רבים וגו' איכה וגו', ודי (ב"ב): כד) וז"ל רש"י בגיטין דף ל'. אין אחה יכול לפרש בלשון אם, לומר אם תאמר בלבבך וגו', לא תירא מהם הא אם לא תאמר תירא מהם אין זה נכון עכ"ל, וזה כוונתו גם כאן באומרו שיפול עליו שוב לא תירא

רש"י

(יח) **כי תאמר בלבבך (וגו').** על כרחך לשון דלמא הוא, שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן[כג] לא תירא מהם, ולא יתכן לפרשו באחת* משאר לשונות של כי[כד] שיפול עליו

שינוי נוסחאות * באחת - באחד.

אור החיים

שמים חוץ מצינים פחים וכו', לזה אמר והסיר פירוש להיות שאינם בידו ובאים על האדם מבטיח שיסירם אחר שכבר באו, וכנגד חולאים הבאים בשליחות אמר לא ישימם בך, ולזה לא הספיק במאמר והסיר והוצרך לכפול ולומר לא ישימם ולא סמך על מה שקדם לומר והסיר. עוד בא להעיר בהכרת חסד אל כי הוא המסיר חולי מישראל[כג], לבל יאמרו כי הדבר בא כפי הטבע יש עתים וזמנים שאין חולאים בעולם, לזה אמר וכל מדוי וגו' לא ישימם בך ונתנם בכל וגו', ובזה תשכיל כי הדבר בא בהשגחה מה' ויוכר הנס. עוד ירצה שהגם שישים ה' המדוה בשונאיהם לא יהיה חולי נדבק מהם אליהם הגם שיהיה חולי הנדבק כחולי ראתן (שם ע"ז:) יפליא ה' בין ישראל לעמים:

טז. ואכלת את כל העמים.[כד] זו מצות עשה, וגמר אומר אשר ה' אלהיך נותן לך[כה], הא למדת שאם תתעצלו אתם מואסים במתנת אלהים, ואומרו לא תחוס עיניך וגו', על דרך אומרו (משלי י"ב) ורחמי רשעים אכזרי פירוש אין זו ממדות הטובות אלא מדה רעה, ולזה מזהיר נגדיות מדה טובה[כו] כי במה שלפנינו אינה אלא רעה, ואולי שהוצרך להזהיר לא תחוס לפי שברך ה' את ישראל בבנים ואמרו ז"ל (סנהדרין ל"ו:) שבעל בנים יתרבו רחמיו והראיה שאין ממנים בסנהדרין אלא מי שיש לו בנים, לזה בא מאמר ה'[כז] לנגדיות הטבע שיולד בהם מכח ברכת הבנים, וגמר אומר ולא תעבוד וגו'[כח] להעירך שרחמנות בדבר זה תוליד מיחוש עבודת ע"ז[כט], והוא אומרו כי מוקש

אור בהיד

כג) פי' חוץ מחסדו שהסיר רצה ב"ה שנדע שהוא היה המסיר. **כד)** מה זו ברכה אם ה' יתן להם. **כה)** פשיטא שאין צריכין לכלות מה שאין הקב"ה נותן להם. **כו)** פי' הגם שמדת רחמנות ממדות הטובות היא, כאן מזהיר כנגדה. **כז)** שאם לא כן כבר אמר ואכלת וגו' ולמה כפל. **כח)** ומה הקשר. **כט)** ופי' ולא תעבוד כדי שלא תעבוד.

אִכּוּל לְתָרְכוּתְהוֹן: יח לָא תִרְחַל
מִנְּהוֹן מִדְכַּר תִּדְכַּר יָת דִי עֲבַר
יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם:
יט נִסִּין רַבְרְבִין דִי חֲזָאָה עֵינָךְ
וְאָתַיָא וּמוֹפְתַיָא וִידָא תַקֶּפְתָּא
וּדְרָעָא מְרָמְמָא דִי אַפְּקָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ כֵּן יַעְבֵּד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל
עַמְמַיָא דִי אַתְּ דָחֵל מִקֳּדָמֵיהוֹן:
כ וְאַף יָת עֲרָעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
בְּהוֹן עַד דְיֵבַדוּן דְאִשְׁתָּאָרוּ
וּדְאִטַּמָרוּ מִקֳּדָמָךְ: כא לָא
תִתְבַּר מִקֳּדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
שְׁכִנְתֵּהּ בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא
וּדְחִילָא: כב וִיתָרַךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת
עַמְמַיָא הָאִלֵּין מִקֳּדָמָךְ זְעֵר זְעֵר
לָא תִכּוּל לְשֵׁצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ
דִילְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא:

רש"י

שוב לא תירא מהם: (יט) **המסת.** **והאתת.** כגון (שמות ד' ג') ויהי לנחש ביבשת (שם ט'): **והמפתים.** המכות ה **והיד החזקה.** זו הדבר[כז] (ספרי סוף **הנטויה.** זו החרב (שם) של מכ (כ) **הצרעה.** מין שרץ העוף שהיתה מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם[כד] שהיו נסתרים שם (סועה ל"ו.): (כב) **פן ר**

שמה שהקב"ה נותן יש בו יותר הבחנה, לזה ונפלאות, שאם סתם פלאים כבר אמר מסות שנאמר (דה"א כ"א) וחרבו שלופה בידו נטוי ראו עין בעין שבפעם אחד וברגע אחת היה ישראל יכול יוכל אלא גם להשמיד ז' האומות שם רבינו (והוא מן התנחומא) שהיתה מטיל ואין סתירה שמן הסתם סבירא ליה כרב פפ וקאי על סיחן ועוג עיי"ש) וחדא דיהושע (נח"י), וז"ל הגמ' וסימתה עיניהם מלמעלה

(10)

אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם: יח לָא תִרְחַל מִנְּהוֹן מְרַכַּר תְּרַכַּר יָת דִּי עֲבַר יְיָ אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָיִם: יט נִסַּיִן רַבְרְבִין דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָא וּמוֹפְתַיָא וְיָדָא תַּקִּיפְתָּא וּדְרָעָא מְרַמְמָא דִּי אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעְבֵּד יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָא דִּי אַתְ דָחֵל מִקֳדָמֵיהוֹן: כ וְאַף יָת עַרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד דְיֵבְרוּן דִּשְׁתָּאֲרוּ וּדְאִטַּמָרוּ מִקֳדָמָךְ: כא לָא תִתְבַּר מִקֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּה בֵּינָךְ אֱלָהָא רַבָּא וּרְחִילָא: כב וְיָתֵרְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָא הָאִלֵּין מִקֳדָמָךְ זְעַר זְעַר לָא תְכוֹל לְשֵׁצָיוּתְהוֹן בְּפָרִיעַ דִּילְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חַיַּת בָּרָא:

אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם: יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־מִצְרָיִם: יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם: כ וְגַם אֶת־ הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם עַד־ אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים מִפָּנֶיךָ: כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא: כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־

רש"י

סוג לא תירא מהם: (יט) **המסת.** נסיונות[כה]: **והאתת.** כגון (שמות ד' ג') ויהי לנחש, וכיו לדם (שם ז'): **והמפתים.** המכות המופלאות[כו]: **והיד החזקה.** זו הדבר[כז] (ספרי סוף שלח): **והזרע הנטויה.** זו החרב (שם) של מכת בכורות: (כ) **הצרעה.** מין הוא העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם[כח] בכל מקום שהיו נסתרים שם (סוטה ל"ו.): (כב) **פן תרבה עליך**

לקט בהיר

מהם פי' אם תפרצו בלשון אם לא יפול עליו, שיהיה משמע דוקא אם תאמר כן לא תירא וכאכר, אבל מה שאינו מלשון "פלא" או מלשון "דהפ" אין צריך רבינו לפרשו שאין ב' לשונות אלו שייכים רק בשמע הדיבור, לא בשלמו, ופשוט הוא (ראי"ם): כה) ככר פירשנוהו בפ' ותמנע (ד' ל"ד) שנתן מקום לפרעה בניסוי לעשותו אם כל יכול הוא, ואומות פירושו אשר הקב"ה נתן מעשיו להרחות כתו, ואמר המקום "הגדולות" לפי שבעיני אדם הם גדולות יותר, שעל מה שלא יכול לומר אין לי נתפעל מזה, אבל בשמע פשוט הוא שהקב"ה נותן יש בו יותר הבמה, לזה אחרו בבמינת לא זו אף זו (בד"א): כו) פי' עשר המכות הנעו בנפיש וגפלאות, שאם אתם פלאים ככר אמר מקום ואומות: כז) שנאמר (שמות ט' ג') הנה יד ה' הויה, בזרוע נטויה זו חרב שנאמר (דה"י כ"ו) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים (ספרי), ומה שפרט ב' מכות הללו לבדן, יפשר משום שבב' אלו רצו עין בעין שבפעם אחד וברגע אחת היה יכול להרוג ולשבד כל מצרים (מ"ל), ויהיה זה לרשיה שלא יוכל לכופם לשלח ישראל יכול יוכל אלא גם להשמיד ז' האומות (ב"ב): כח) ככר דיבר הכתוב מן הצרעה בפ' משפטים (כ"ג כ"ח), ופירש שם רבינו (והוא מן התמוהים) שהיתה מטילה אדם בעיניהם והם אמו, עיי"ש, וכאן משמה פירושו (והוא מגמ' דסוטה), ואין סתירה שמן הסתם סבירא ליה כרב פפא בגמ' שאמר שמי צרעות הוא, תדע דמשה (זו הנזכר פ' משפטים שאנה שניה וקאי על סיחן ועוג עיי"ש) ואחד דיהושע (זו הנזכר כאן שעבר את הירדן וקאי לכל העמים שבה יהא ירא מפניהם) (נח"י), וז"ל הגמ' ופשתה עיניהם מלמעלה וסירסתן מלמטה שנאמר (עמוס ב' ט') ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם

אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נֵעָשָׂה עִמּוֹ דָּבָר: ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לְתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ: ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֲלֵיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא: ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת

תרגום

מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בְּבֵית דְּמָכַיהּ: ג וַאֲמַר מַלְכָּא מַה אִתְעֲבִיד יְקָרָא וּרְבוּתָא לְמָרְדְּכַי עַל דֵּין. וְאָמְרוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי לָא אִתְעֲבִיד עַד כְּדוֹן עִמֵּיהּ שׁוּם מִדָּעַם: ד וְאָמַר מַלְכָּא מָן גַּבְרָא דְּקָאֵם בְּדָרְתָא. וְהָמָן עַל לְדָרְתָא דִּי בְּבֵית מַלְכָּא בְּרֵיתָא, לְמֵימַר לְמַלְכָּא לְמִצְלַב יָת מָרְדְּכַי עַל קִיסָּא דְּזַמִּין לֵיהּ: ה וַאֲמַרוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא לְוָתֵיהּ הָא הָמָן קָאֵם בְּדָרְתָא. וַאֲמַר מַלְכָּא יֵעוּל: ו וְעַל הָמָן

אבן עזרא

(ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ, רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו, ואם היה שם התואר

מדרשי חז"ל

ויהיו נקראים. מלמד שנקראו מאליהם. (מגילה טו:).

ב) **וימצא כתוב.** כתב מבעי ליה, אלא מלמד ששמשי מוחק וגבריאל כותב. (מגילה טו:).

וימצא כתוב. ומה כתב שלמטה שלזכותן של ישראל אינו נמחק, בתב שלמעלה לא כל שכן. (שם טז.).

וימצא כתוב וגו'. מדה טובה היתה באותו האיש, שכל מי שהיה עושה בו טובה היה כותבה, הוא הוא דכתיב וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי. (מ"ר א ג).

ג) **לא נעשה עמי דבר.** לא מפני שאוהבין את מרדכי אלא מפני ששונאין את המן. (מגילה טז.).

ד) **אשר הכין לו.** תנא לו הכין, ועליו נאמר ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל, בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל. (אסת"ר).

תרגום שני

ב וַהֲוָי מְסַתַּכַּל וְחָמֵי מָה דִּכְתִיב בְּסֵפֶר דָּכְרָנַיָּא, דְּתַנֵּי מָרְדְּכַי עַל בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ, תְּרֵין שְׁלְטוֹנֵי דְּמַלְכָּא נָטְרֵי רִישֵׁיהּ דְּמַלְכָּא, דְּבָעוּ לְאוֹשָׁטָא יְדֵיהוֹן לְמִקְטַל לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: ג וַאֲמַר מַלְכָּא, מָה אִתְעֲבִיד יְקָרָא וּרְבוּתָא לְמָרְדְּכַי מְטוּל הָדֵין מִלְתָא. וַאֲמָרוּ עוּלֵימוֹי דְּמַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי לָא אִתְעֲבִיד עִמֵּיהּ מִדַּעַם: ד וַאֲמַר מַלְכָּא מָן בְּדָרְתָא, וְהָמָן עַל לְדָרַת בֵּית מַלְכָּא בַּרְיְתָא, לְמֵימַר לְמַלְכָּא לְמִצְלַב יָת מָרְדְּכַי עַל זְקִיפָּא דְּאַתְקִין לֵיהּ: ה וַאֲמַרוּ עוּלֵימוֹי מַלְכָּא לְוָתֵיהּ, הָא הָמָן קָאִים בְּדָרָא. וַאֲמַר מַלְכָּא יֵיעוֹל: ו וְעַל הָמָן, וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא מַה

פתשגן הכתב

(ב) והיה מתבונן ורואה מה שכתוב בספר הזכרונות אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משומרי ראש המלך אשר בקשו לשלוח יד להרוג את המלך אחשורוש:

(ג) **ויאמר המלך** מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על הדבר הזה, ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר:

(ד) **ויאמר המלך** מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו: (ה) **ויאמרו נערי** המלך אליו הנה המן עומד בחצר ויאמר המלך יבוא:

(ו) **ויבוא** המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו. ויחשב המן בלבו מי בכל

בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר
הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר
יוֹתֵר מִמֶּנִּי: ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ
אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ: ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ
מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר
רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת
בְּרֹאשׁוֹ: ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ
מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּשׁוּ אֶת־
הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ
עַל־הַסּוּס בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה
יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ:
י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ
וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן
לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־

וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא מָה
חֲזֵי לְאִתְעֲבָדָא לִגְבַר דִּי
מַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ.
וְחָשִׁיב הָמָן בְּלִבֵּיהּ
וְאָמַר מָאן יִצְבֵּי מַלְכָּא
לְמֶעְבַּד יְקָרָא יַתִּיר מִנִּי:
ז וַאֲמַר הָמָן לְוָת מַלְכָּא
גְבַר דִּי מַלְכָּא צָבֵי
בִיקָרֵיהּ: ח יָשִׂים מַלְכָּא
טְעֵם, יַיְתוּן לְבוּשׁ
אַרְגְּוָנָא דִּי לְבִישׁוּ בֵיהּ
יָת מַלְכָּא בְּיוֹמָא דִּי עַל
לְמַלְכוּתָא, וְסוּסָא דִּי
רְכַב עֲלוֹי מַלְכָּא בְּיוֹמָא
דְעַל לְמַלְכוּתָא, וְדִי
אִתְיְהַב כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא
בְּרֵישֵׁיהּ: ט וִיהֵא מִתְיְהַב
לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְסוּסָא עַל
יְדָא דְגַבְרָא רַבָּא
מִרַבְרְבֵי דְמַלְכָּא
אִסְטַרְטִיגִין, וְיִלְבְּשׁוּן

תּוּרְבְּיָנֵי מַלְכָּא יָת גַּבְרָא דְמַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ, וְיַרְכִּבִינוֹהִי עֲלַוֵי סוּסָא בִּפְתָאָה דְקַרְתָּא,
וִיקַלְסוּן קֳדָמוֹי, כִּדְנָא יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דְמַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ: י וַאֲמַר מַלְכָּא לְהָמָן אוֹחִי סַב
יָת לְבוּשׁ אַרְגְּוָנָא וְיָת סוּסְיָא כְּמָא דִּי מַלֵּילְתָּא, וַעֲבַד כֵּן לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה, אָמַר לֵיהּ
הָמָן לְאֵידֵין מָרְדְּכַי, אָתֵיב לֵיהּ מַלְכָּא לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאָה, אָמַר לֵיהּ הָמָן סַגִּיאִין מָרְדְּכַי
יְהוּדָאֵי אִית בְּשׁוּשַׁן, אָתִיב לֵיהּ מַלְכָּא לְהַהוּא דְסַדְרַת אֶסְתֵּר לֵיהּ סַנְהֶדְרִין בִּתְרַע

רש"י

(ט) ונתן הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר, שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם:

אבן עזרא

יהיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול, וכאשר יסמך יתערב עם השם הסמוך יקר רוח איש תבונה, והטעם יפריש ביניהם: (ו) **חפץ ביקרו.** המלך חפץ לעשות יקר לו: **ויאמר המן בלבו.** יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה, כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דדך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עצמו, וכמוהו ויאמד עשו בלבו (בראשית כז מא). והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה. מצאנו **למי יחפוץ** וגם ודרכו יחפץ (תהלים לז כג) שני משקלים: (ח) **יביאו.** המשרתים: **ואשר נתן כתר מלכות בראשו.** יש אומדים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות, על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר. והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב על הסוס, כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך, ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו, וזה דבר ידוע:

תרגום שני

לִיעֲבַד לְגַבְרָא דִּי מַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ, וַחֲשִׁ
בְּלִבֵּיהּ מָאן בְּכָל עַבְדּוֹי דְמַלְכָּא יַקִּיר כְּוָתִי, וּלְמָא
מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יְקָרָא יַתִּיר מִנִּי: ז **עָנֵי** וַאֲמַר הָמָן
גַּבְרָא דִּי מַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ: ח **יֵיתוּן** לְבוּשָׁא דְ
דִּי הֲוָה לְבִישׁ בֵּיהּ מַלְכָּא, וְסוּסְיָא דִּי הֲוָה רָכ
מַלְכָּא, וְאִתְיְהַב כִּתְרָא דְמַלְכוּתָא בְּרֵישֵׁיהּ: ט וְיִתְּנוּ
וְסוּסָא עַל יְדוֹי דְגַבְרָא פַּרְתּוֹנָאֵי מִן שַׁלִּיטֵי
וְיִלְבְּשׁוּן יָת גַּבְרָא דִּי מַלְכָּא צָבֵי בִיקָרֵיהּ, וְ
יָתֵיהּ עַל סוּסְיָא בְּאִישְׁקֹק דְקַרְתָּא, וִיהוֹן מַכְרְזִי
וְיֵימְרוּן: כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְגַבְרָא דִּי מַלְכָּא צָבֵי
בְּכֵן אִסְתַּכֵּל מַלְכָּא וַחֲזָא יָת הָמָן, וְחָשִׁיב בְּלִבֵּי
הָמָן לְמִקְטְלִי בָּעִי, וְנַמְלִיךְ חִלּוּפֵי בָּעֵי, כְּמָה
בְּחֶזְוָא: י **וַאֲמַר** מַלְכָּא לְהָמָן, סַרְהִיב וְעוּל לְנ
דְמַלְכָּא, וְסַב מִתַּמָּן חַד מִן כְּסוּיָא דְאַרְגְּוָנָא טָנ
מִתַּמָּן (לְבוּשָׁא) שֵׁירָאָה טָבָא פַּרְגִינָן דְמִטַקֵּס בְּאַב
וּמַרְגָּלְיָן, וְתַלְיָן בְּאַרְבַּע קַרְנָתֵיהּ דִידֵיהּ, וְזַגָּא
וְרִמּוֹנָא לְכָל רוּחָא וְרוּחָא. וְסַב מִתַּמָּן כְּלִיל
דְדַהֲבָא מוֹקְדוֹנַיָּא, דְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לִי מִן קַרְיָן
בְּיוֹמָא קַדְמָאָה דְקָמִית בְּמַלְכוּתָא. וְסַב מִתַּמָּן
וְשַׁרְיָאנָא דִילִי, דְאַיְיתִין לִי יָתֵיהּ מִן כּוּשׁ מְדִינְתָּ
רַרִינִין דִּי לְבוּשֵׁיהוֹן לְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא דְמַ
דְאַיְיתִיוּן יָתוּן לִי מִמְּדִינַת אַפְרִיקֵי. וּפוּק לְאוּרַיָא
וּדְבַר מִתַּמָּן סוּסְיָא דְמַלְכָּא דְקָאִים בְּרֵישֵׁיהּ דְאוּן
שְׁמֵיהּ שִׁיפְרְגַז, דִּי עֲלוֹי רְכִיבִית בְּיוֹמָא קַדְמָאָה
בְּמַלְכוּתָא. וְאִלֵּין מָאנֵי יְקָרָא וּרְבוּתָא דַאֲמַרִית
וְתַעֲבֵיד לְמָרְדְּכַי. עָנֵי הָמָן וַאֲמַר לְמַלְכָּא: אִית
סַגִּיאִין בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא וְשׁוּמְהוֹן מָרְדְּכַי, לְהֵידִי
אֵיזִיל. אֲמַר לֵיהּ (מַלְכָּא), לְמָרְדְּכַי יְהוּדָאִי דִּי אֲמַ
עַל מַלְכָּא, דְיָתִיב עַל תַּרְעָא דִילִי. וְכַד שְׁמַע
פִּתְגָמָא הָדֵין סַגְיָא בְּאֵישׁ עֲלוֹי, וְזִיוֵיהּ אִשְׁתְּנֵי
אִתְחַשְׁכָא, וּפוּמָא אִסְתְּלִיף, וְרַעֲיוֹנוֹי אִשְׁתַּגִּישׁוּ

בעיניו מאד ופניו נשתנו ועיניו כהו ושפתיו נלבטו.

מדרשי

ו) **ויאמר המן בלבו.** תניא, הרשעים ברשות לבם, וכן ויאמר עשו בלבו, אמר נבל בלבו ויאמר ירבעם בלבו, אבל הצדיקים לבם ברשותם כמו שנאמר וחנה היא מדברת על לבה, וישם דניאל על לבו ויאמר דור אל לבו ודומין לבודאן שנאמר ויאמר ה' אל לבו. (אסת"ר).

י) **למרדכי היהודי וגו'.** אלא אמר ליה ועשה כן למרדכי,

עם נכון שיצייתו לראשי בני ישראל, הם התלמידי חכמים אשר נקראו בבחי׳ ישראל, לי רא״ש רכט, שהם המוחין מכללות ישראל, והמון עם יהיו טפילים אל תלמידי חכמים, שהם בחי׳ מוחין, אע״פ שהם עשירין ונותנין להת״ח כל צורכיהם, אעפ״כ לא יתגאו ח״ו על הת״ח, אלא אדרבה יהיו טפילין אל התלמידי חכמים, שהם בחי׳ מוחין מכללות ישראל, כמו שהגוף הוא טפל אל הראש, ואמרו רז״ל (סוף עוקצין) לא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום.

וזה שאמר וברך את עמך את ישראל, זהו ג״כ בכלל ברכה, שיחזיק הברכה, שתברך את עמך, המון עם, את ישראל, שיהיו טפילים אל ישראל, שהם בחי׳ מוחין להם, ואת הוא לשון טפל, כמו שדרשו רז״ל במסכת בבא קמא דף מ״א (ע״ב) את בשרו את הטפל לבשרו, מאי ניהו, עורו.

את ה׳ האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצותיו וכו׳, וה׳ האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דיבר לך ולשמור כל מצותיו, ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה וכו׳ (כו, יז-יט), עיין פי׳ רש״י ז״ל, האמרת והאמירך אין להם עד מוכיח במקרא רל, וגם לשמור כל מצותיו קשה מאוד להבינו.

ונראה דאמרו רז״ל בברכות דף ו׳ (ע״א), מנין שהקב״ה מניח תפילין, שנאמר (ישעי׳ סב, ח) נשבע ה׳ בימינו

השוואות ומקורות

רכט. ראה דגל מחנה אפרים (פר׳ מסעי ד״ה עוד יש לפרש): והנה ידוע יעקב הוא מדריגה קטנה וישראל הוא מעלה גדולה וכו׳, כדאיתא ישראל אותיות ׳לי ראש׳, והיינו כשישראל יש להם ראש ומנהיג שהוא בסוד הדעת והמחשבה והחכמה, והם דבוקים בו, אז מכונים בשם ישראל, כלומר לי ראש, היינו שיש להם ראש ומנהיג, וגם הצדיק עצמו הוא מכונה בשם ישראל על שם לי ראש, היינו שהוא מדובק תמיד למקור שהיא החכמה שהיא המקור וראש, והכמת אדם תאיר פניו (קהלת ח, א) ובאור פני מלך חיים (משלי טז, טו), גם (קהלת ז, יב) החכמה תחיה בעליה, נמצא כשדבוק לחכמה הוא דבוק למקור מים חיים הנובע תמיד בלי הפסק, רק הולך ומתגבר תמיד, והנה אחר דחכמה שריא על כרחו גם בינה שריא שם, על דרך שהן תרין ריעין דלא מתפרשין, ולכך ראש הוא אותיות אשר, שהוא בסוד הבינה המאשרנו כידוע, ועל דרך הנאמר (שמות כ, ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי בסוד הבינה ויובלא נפקו ממצרים כדאיתא בזוה״ק, והוא שמרמז לי ראש, וגם הוא אשר היינו שהוא דבוק לחכמה ובינה, והכל מרומז בשם ישראל. וראה באר מים חיים (יתרו פרק יט): והנה נודע אשר שם יעקב מורה על פחותי הערך שבישראל בחינת עקביים שבגוף, וישראל מורה על גדולי ישראל המכונים על שם הראש שהוא אותיות לי ראש. **רל.** ז״ל רש״י שם: האמרת והאמירך, אין להם עד מוכיח במקרא, ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה, הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים, והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה, ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת, כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים צד, ד).

ספר אורח לחיים
מוהר״ר אברהם חיים צבי
אב״ד דק״ק בלאטשוב

ובזרוע עוזו וכו', הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו, א"ל ומי כעמך וכו', ולתתך עליון וכו', להבין על פי פשוט, שאנו מניחין תפילין להיות לנו לזכרון, כמ"ש (שמות יג, ט) והיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך, לזכור תמיד מה שאנו מניחין תפילין, הפרשיות הכתובות המונחים בתפילין, שהוא אלהינו, ושהוא אחד אמיתי, ואנו מקבלין עלינו אהבתו בכל נפשינו ומאודינו, ואנו מקבלין עלינו עול מצות, כמו שדרשו רז"ל בברכות דף י"ג (ע"א), למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצות, ושאנו מאמינין ומזכירין הנסים שעשה לנו במצרים, שהוציאנו מטומאת מצרים מעומקא דקליפות, והכנסנו לנו"ן שערי בינה והקדושה, והוא יגאלנו עוד, ויעשה לנו נסים ונפלאות, כמ"ש (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות[רלא].

וכן השי"ת זוכר תמיד מה שאנו מקבלין אותו לאלהים, ואנו מקבלין עול מצותיו, ואין אומה ולשון היתה רוצה

השוואות ומקורות

רלא. ראה רמב"ן (שמות יג, טז): ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתבדר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מודה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה. ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל האדץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה. ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכדון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב, טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט, יג), והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא, א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז, ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ושנעשה סכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצדים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים. כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחידות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו.

לקבל עול תורתו ומצו
תמיד הטובות שהבטיח
ולתתך עליון וכו', ו
לקיים הבטחות שהבטיח
הרבה ארבה את זרעך

ולשון אמירה נופ
בלב, כגון (דברים ז, יז) כ
וכו' ודומיהון, והנה בכא
אתם, כמ"ש בסוף (כח,
הברית, אמר, את ה'
כלומר קבלת על עצמ
במחשבותיך להיות לך
בדרכיו, ולשמור חוקי
תמיד מ"ש בתפילין ש

וה' האמירך היום,
להיות תמיד במחשבת
הטובות שהבטיח לנו
סגולה, ולשמור כל
מה שעליו מוטל שה
כבר להיטיב לנו, הו

רלב. ז"ל הגמ' שם: אמר ל
כתיב בהו, אמר ליה, ומי כ
דישראל, אין, דכתיב את ה'
לישראל אתם עשיתוני חטיבה
אחת בעולם, שנאמר (דברים
שנאמר ומי כעמך ישראל גו
בשאר בתי מאי, אמר ליה כי
אי הכי נפישי להו טובי בתי,
ומי כעמך ישראל בחד ביתא,
ישראל פר' בראשית (ד"ה עוד
ופרטיהן ודיקדוקיהן, אך כיון
לבושים של עכשיו הכתובים
אשר אנחנו ישראל בני אל חי
בעשותינו כל מצוה בדחילו

לקבל עול תורתו ומצותיו, והוא זוכר תמיד הטובות שהבטיח לישראל, כגון ולתתך עליון וכו׳, ודומיהון, וזוכר לקיים הבטחות שהבטיח לאבותינו, כגון הרבה ארבה את זרעך וכו׳, ודומיהון.

ולשון אמירה נופל על מחשבה בלב, כגון (דברים ז, יז) כי תאמר בלבבך וכו׳ ודומיהון, והנה בכאן שכרת הברית אתם, כמ״ש בסוף (כח, סט) אלה דברי הברית, אמר, את ה׳ האמרת היום, כלומר קבלת על עצמך להיות תמיד במחשבותיך להיות לך לאלהים, וללכת בדרכיו, ולשמור חוקיו וכו׳, ולזכור תמיד מ״ש בתפילין שלו.

וה׳ האמירך היום, כלומר הבטיח להיות תמיד במחשבתו, לזכור תמיד הטובות שהבטיחו לנו להיות לו לעם סגולה, ולשמור כל מצותיו, כלומר מה שעליו מוטל שהבטיח לאבותינו כבר להיטיב לנו, הוא זוכר תמיד לקיים עלינו, ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה, ויקוים בנו יעבדוך עמים (בראשית כז, כט), וכן התפלל דוד המלך ע״ה (תהלים מז, ד) ידבר עמים תחתינו וכו׳.

וכן הוא זוכר מה שאנו זוכרין תמיד, ומקבלין אלהותו ועול מצותיו וכו׳, כמ״ש הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו, ומי כעמך וכו׳ ולתתך עליון וכו׳ עיי״ש[רלב], שהם רומזים שהשי״ת זוכר תמיד על כל הנ״ל, ר״ל על כל הטובות שהבטיח לישראל, וזוכר מה שאנו מקבלין אותו עלינו, וזוכר כל הטובות המרומזים בפסוקים אחרים וכו׳.

וכן איתא בספרים (זוה״ק ח״א קסב, א) שיעקב אבינו ע״ה קיים מצות תפילין במקלות אשר פיצל ברהטים, כלומר שקיים כוונת פנימיות של מצות תפילין התלויים במחשבה[רלג], וזהו פי׳ מה

השוואות ומקורות

רלב. ז״ל הגמ׳ שם: אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין: הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו, אמר ליה, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ומי משתבח קודשא בריך הוא בשבחייהו דישראל, אין, דכתיב את ה׳ האמרת היום (וכתיב) וה׳ האמירך היום. אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר (דברים ו) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא, בשאר בתי מאי, אמר ליה כי מי גוי גדול ומי גוי גדול, אשריך ישראל, או הנסה אלהים, ולתתך עליון. אי הכי נפישי להו טובי בתי, אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא, אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא, או הנסה אלהים בחד ביתא, ולתתך עליון בחד ביתא. **רלג**. ראה אוהב ישראל פר׳ בראשית (ד״ה עוד במדרש): שאבותינו הק׳ קיימו כל מצות התורה עד שלא ניתנה כללותיהן ופרטיהן ודיקדוקיהן, אך כיון שלא ניתנה עדיין התוה״ק ע״כ היו יכולין לקיים מצות התורה שלא ע״י לבושים של עכשיו הכתובים בתוה״ק. ולהבין זה, דהנה כל מצות התורה הם אורות עליונים וקדושים אשר אנחנו ישראל בני אל חי צריכים בעשיית כל מצוה לקשר ולייחד אורות עליונים ומצוחצחים, היינו בעשותינו כל מצוה בדחילו ורחימו ובכוונה קדושה אזי מתייחדים ומתקשרים כביכול אורות עליונים

שאמרו בגמרא שהקב"ה מניח תפילין, היינו כוונה פנימיות, שהוא זוכר מה שמרמז בפסוקים הנזכרים בגמרא כנ"ל.

והותירך ה' לטובה בפרי בטנך ובפרי אדמתך וכו' (כח, יא), לשון והתירך הוא כמו די והותר, לשון מותרות, כלומר שיתן לך השי"ת בכולן מותרות לטובה, בפרי בטנך וכו', וזהו פי' (מלאכי ג, י) והרקותי לכם ברכה עד בלי די, ר"ל לא שיהיה די בלבד, אלא שיהיה בכולן מותרות, וזהו די והותר.

ואמר לטובה, כי לפעמים ח"ו מותרות לרעה, כענין שנאמר (דברים ז, י) ומשלם לשונאיו אל פניו וכו' רלד, ולזה אמר שיתן לך מותרות ולטובה.

ונתנך ה' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (כח, יג), להבין הכפל, וגם מה שאמר רק למעלה, מלת רק לכאורה מיותר.

ונראה דידוע (מגלה עמוקות פר' ואתחנן אופן רד) דבחי' פנים הוא בחי' רחמים, ובחינת אחוריים הוא בחי' דין, וזהו שאמר לראש, שתהיה בחי' ראש, בחינת פנים, ולא לזנב, ובחינת אחוריים בחי' דין.

ואמר והיית רק למעלה, דהנה האדם צריך להבין תמיד שפלותו, ולהחזיק את עצמו באין ממש, כי באמת כל כוחותיו ושכלו ומעלותיו הם אינם שלו, רק של הבורא ית' השופע בו, והאדם השלם שהוא דבוק תמיד בבורא ית', הוא זוכר תמיד ורואה שהוא אין ממש, והכל של הבורא ית', ואין צריך לנהוג עצמו בשפלות, כיון שהוא זוכר שכל כוחותיו ומעלותיו אינו שלו, אבל מי שאינו דבוק בהבורא ית', ורוצה להרחיק עצמו ממדת הגאוה, צריך לאחוז במדת השפלות, כדי להנצל ממדת גאוה ולהתרחק מדבר שיוכל לבוא לידי גאוה רלה, ואמרו רז"ל (בראשית

השוואות ומקורות

הטהורים והקדושים אשר כל מצוה נמשך מהם, אך א"א לייחד ולקשר ולקיים אורות עליונים רק ע"י לבושי התורה דוקא. כגון מצות ציצית ותפילין סוכה לולב וכדומה, ובלא הלבושים הכתובים בהתורה א"א לנו לייחד ולקיים ולזווג אורות העליונים. אבל האבות הק' כיון שאז עדיין לא ניתנה התורה היו יכולים לייחד ולזווג האורות העליונים בשאר דברים שעשו כדאיתא בכהאר"י הק' ז"ל שיעקב אע"ה קיים מצות תפילין בהמקלות שהציג ברהטים. רלד. ופירש"י שם: בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא. רלה. ראה קדושת לוי פר' עקב (ד"ה ועתה ישראל): ידוע שיש ב' בחינות יראה. בחינת יראה עילאה, ובחינת יראה תתאה. בחינת יראה תתאה, הוא בחינת יראת חטא, ואין זה בחינת יראה העונש לבד אשר גם פחותי הערך יש להם יראה זה, כי זה לא נקרא יראת חטא. אמנם יראת חטא, הוא למעלה במדריגה מיראה זה שיראת חטא נקרא מה שמתיירא מפני החטא מחמת שהוא

א, יד) כל מקום שנאמר
אלא מיעוט.

וזהו שאמר והיית ו
תהיה עם המיעוט שלך
כי תהיה תמיד דבוק
ותזכור ותראה תמיד
ומעלתך אינו שלך, רק
ית', ולא תצטרך להש
להנצל ממדת גאוה, ו
למטה, לא תצטרך
למטה ולנצל ממדת
למעלה ותבין שהכל א

שורך טבוח לעיניך ו
חמורך גזול מל
לך צאנך נתונות לא
מושיע (כח, לא), והנד
פרשת בחקותי על הקלל

נגד רצון ה' דאינו רוצה להיו
נובע ממקור התבוננותו והסח
וסובב וממלא כל עלמין, וכל
נגדו, וכל קיומם הוא רק מא
בטובו בכל יום תמיד מעשה
ומהסתכלות והתבוננות זאת נ
דחושבנא איך שהוא רחוק מ
תפול עליו אימה ויראה שלא
אמנם בחינת יראה עילאה, הו
מפני רוממות ה' והדר גאונו,
סוף פשוט בתכלית הפשוטות
למעלה מעלה מהשתלשלות
בעיון הדק היטיב הוא בטל
שהוא ממאריה דחושבנא לה
בהעדר

כא[ד] א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְכַהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר לְהוֹן עַל מִית

לקט בהיר

א) פירש״י ביבמות שתי אמירות הללו למה עכ״ל, פי׳ בשאר מקומות דכתיב דבר ואמרת אין קושיא ואין הכרח לדרוש, שפירושו דבר אליהם בכלל ואמרת כך וכך בפרט, הגם שבמקום שיש לדרוש דרשינן אפילו כשנאמר דבר ואמרת, משום דסוף סוף מיותר הוא לומר דבר, משא״כ ב׳ פעמים אמירה אין לו פירוש, אם לא שתאמר, אמור אתה משה אל הכהנים, ומה תאמר להם, ואמרת אתה כל כהן, כלומר תזהיר אותם (את הכהנים) אליהם על הכהנים הקטנים (רא״ם), ואחר שביארנו שכהנים קטנים למדנו מואמרת היתירה שוב נשאר בני אהרן לדרוש כדלקמן, לזה הקדים רבינו לפרש תיבת ואמרת הגם שהוא מאוחר בכתוב (מ״ל), וחוץ מזה, אין כאן שום קושיא, שדרוש זה יוצא מב׳ תיבות אמור ואמרת, ותיבת אמור מוקדם הוא בכתוב מתיבת בני אהרן: ב) פלוגתא יש בזה, גדולי הפוסקים (רמב״ם רמב״ן סמ״ג) אמרו שפירושו דלא לטמאינהו בידים או בצווי, וכן נראה דעת רש״י, אבל לאפרשינהו אם הם עושין מעצמם אינו מצווה מן התורה, ובג׳ מקומות רמזה זאת התורה, כאן, בשרצים, ובדם, וחז״ל למדו שכן הוא בכל איסורין שבתורה שאסור לספות להו בידים, אבל מה שצריך לאפרשינהו ב״ד או אביו הוא מדרבנן, ויש חולקין בדבר (מ״ל): ג) פירוש דברי רבינו בג׳ מאמרים הללו הם עז״ה: תיבת כהנים מן הסתם פירושו כהנים כשרים ותמימין, אבל בעת הצורך יוכל להעמיס בתוכו גם בעלי מומין (לא חללים), כלומר אין התיבה אומר למעטם דוקא, ותיבת בני אהרן הוא להפך מן הסתם כולל כל בני אהרן בין בעלי מומין ובין פסולין שכולם בני אהרן נינהו, אבל אינו מכריח לרבותם, ואדרבה יכול להיות פירושו בדומה לאהרן שהוא היה כשר ותמים בלי מום, לזה אם היה רצון הכתוב לאסור לטמאות גם לפסולים היה אומר רק בני אהרן, ולהפך אם היה רצונו להתיר לבעלי מומין היה אומר אמור אל הכהנים, ובאשר הוא שם בא הכהנים למעט חללים שהם אינם כהנים, אבל לא בא למעט בעלי מומין שעל זה אהני מה שהוסיף לומר בני אהרן, ובזה מדוייק לשון רש״י כפתור ופרח, שלא אמר יכול למעט בעלי מומין ת״ל בני אהרן כמו שאמר יכול חללים ת״ל הכהנים, שאין הכהנים ממעט בעלי מומין ואין בני אהרן מרבה אותם, רק דוקא כאן במה שלפנינו שיש לנו ריבוי ומיעוט, כלומר יכולים אנו להעמיס הריבוי בבעלי מומין שהרי בני אהרן אף בעלי מומין במשמע ואינו שוללם (רא״ם), ועיין עוד מזה בריש פ׳ ויקרא (א׳ ה׳) מה שפירשנו שם: ד) אחר כל מה שאמרנו באות הקודם יכול היה לומר בית אהרן או זרע אהרן, ובפרט

רש״י

[ד](א) **אמור אל הכהנים.** אמור ואמרת[א], להזהיר גדולים[ב] על הקטנים (יבמות קי״ד) **בני אהרן.** יכול חללים[ג], תלמוד לומר הכהנים (ת״כ): **בני אהרן.** אף בעלי מומין במשמע (ת״כ): **בני אהרן.** [ד] ולא בנות

אור החיים

כא) **א. ויאמר** ה׳ וגו׳. צריך לדעת למה שינה מסדר הרגיל לומר בכל התורה דבר אל וגו׳. עוד למה הקדים התואר למתואר שהיה צריך לומר בני אהרן הכהנים[א]. ודרשות שדרשו חז״ל (ת״כ) במקומן עומדים הגם שידבר בסדר זה. ויתבאר על דרך מה שאמרו ז״ל (תנחומא) וזה לשונם אמר הקב״ה למשה אין נאה ליוצא ונכנס לפני להסתכל במת וכו׳ ע״כ, והוא אומרו אמור לשון מעלה, אל הכהנים פירוש לצד שהם כהנים משרתי פני מלך, ומה היא המעלה שלא יטמאו לנפש אדם כמאמרם ז״ל שאין נאה ליוצא ונכנס וכו׳. ומטעם זה הקדים התואר למתואר להסמיך המעלה לצד היותם כהנים מה שלא היה נשמע כן אם היה אומר אמור אל בני אהרן[ב]:

ואמרת אליהם לנפש וגו׳. צריך לדעת למה כפל לומר ואמרת. ורז״ל אמרו (ת״כ, יבמות קי״ד:) כמה דרשות, ועוד יש לאלוה מילין והוא על דרך מה שכתב הרמב״ם פרק ג׳ מהלכות אבל וזה לשונו המטמא את הכהן אם היו שניהם מזידים

אור בהיר

א) ששורת הדיבור הוא לומר קודם שם האדם המתואר ואחר כך במה הוא מתואר. **ב)** שהמעלה אינו בא מכח שהם בני אהרן,

לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־ לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּהּ׃ ב אֱלָהֵן

לקט בהיר

כאן שאינו במקומו לומר בני אהרן, שאין המדובר מבניו ממש, לזה הגם שבכל התורה אין הלשון זכר ממעט נשים, וידענו שלענין לא תעשה מתוייבים הם כזכרים, שאני הכא דמעטן קרא, ואין עליהן איסור טומאת מת, ועוד שהכתוב אומר טעם למצוה זו באומרו קדושים יהיו וגו׳ כי את אשי ה׳ וגו׳ הם מקריבים, ונשים לאו בני הקרבה נינהו (צל״ד): ה) ר״ל בעמיו אין פירושו בעמיו של כהן, שזה אין לו שחר, אלא בעמיו של מת, וכל עוד שקורא ועונין אותו, כלומר שומעים קולו נקרא בעמיו ואינו מת מצוה, ומדחזר הכתוב להשמיענו מת מצוה בכהן גדול נשמע שגם חיוב ומצוה יש לכהן להתעסק במת מצוה, שאם רק להתיר מיותר היתר של כהן הדיוט, אם כהן גדול מותר כ״ש כהן הדיוט (מ״ל): ו) אין זה פשוטו של מקרא, פשוטו הוא הקדמה וכלל על כל הקרובים, ואת״כ מנה הכתוב מי הוא הנקרא שארו, ולזה לא אמר הכתוב ולאמו בוא״ו, אבל מאחר שמיותר הוא, וכי לא ידעינן שכל אלו קרובים הם, גם לא אמר כל שארו, ועוד מדהתנה ואמר הקרוב אליו, וכי יש שאר שאינו קרוב, ודאי שכוונת הכתוב לרבות עוד שאר שלא נכתב, והיא אשתו, ובקרובה זו צריך להתנות הקרוב אליו שלא בכל פעם היא קרובה, ובא למעט ארוסתו כדאיתא בת״כ, והוא הפך מתיבת הקרובה דכתיב גבי אחותו שמשם אדרבה מרבינן ארוסה, שפי׳ ארוסה שקבלה קידושיה ועדיין לא נכנסה לחופה והיא בבית אביה, לזה, לגבי בעלה ממעטינן לה שעדיין לא נתקרבה אצלו, ולגבי אתיה מרבינן לה שעדיין לא נתרחקה ממנו שהיא בבית אביה ואביו, ואין קושיא למה אמר הכתוב „הקרוב״ בלשון זכר, כי הלא אמרנו שאין זה פשוטו של מקרא, ועל פי פשוטו פירושו כל שאר ושאר, ושאר לשון זכר הוא (ג״א), ולזה קרא אותו הר״מ במז״ל „מדברי סופרים״, כי דבר שלא נכתב בפירוש רק חז״ל למדו אותו מן המקרא דרכו לומר עליו מדברי סופרים שהסופרים ז״ל הוציאוהו מן הכתוב (מ״ל), (ועיין בפי׳ כלי יקר שמתרץ (ואמר שהוא פשוטו) למה הוציא הכתוב אשתו בלשון שאר, ולמה אמר לשון זכר, ולמה הקדימה לאביו ולאמו), ופי׳ דבריהם ז״ל שאמרו אין שארו אלא אשתו, אין שארו זו אלא אשתו (רא״ם), וכן הוא בכל מקום בדברי חז״ל או רש״י כשאמרו דרך שלילה „אין זו אלא״ פירושו שכאן מכח ההכרח אי אפשר לפרשו רק בדרך זה, ולא היה נכון לומר שארו זו אשתו, שהיה משמע שכן פירושו, ואין זה אמת, ואל יקשה לך למה לפסוק זה בכלל, הלא אמר לקמן לא יטמא בעל בעמיו להחלו, ופירשנו בו שלא יטמא לאשתו פסולה, א״כ ממילא נשמע שלאשתו כשרה יכול הוא לטמא, אין זו קושיא, ראשית בין כאן ובין שם אין זה פשוטו (ועיין שם) וחוץ מזה, משם לא נשמע רק שמותר, ומכאן נשמע שמצוה וחיוב יש, שגמר אומר לה יטמא שפירושו מצוה, ושייך על כל הנזכר כדלקמן (צל״ד):

רש״י

אהרן (ת״כ - קידושין ל״ה:): **לא יטמא בעמיו.** בעוד שהמת בתוך עמיו[ה], יצא מת מצוה (ת״כ - יבמות ס׳.): (ב) **כי אם לשארו.** אין שארו[ו] אלא אשתו (ת״כ -

אור החיים

פסקי רמב״ם על נכון. ובזה נבוא ליישב דקדוק הכתוב שכפל לומר אמור ואמרת, כי לצד שצוה ה׳ לכהנים גם לאחרים על טומאתם, כנגד הכהנים אמר אמור אל הכהנים, וכנגד אזהרת אחרים שלא יטמאו אמר ואמרת אליהם. ואולי שתיבת אליהם חוזרת לישראל המצטוים בכל המצות[יד], ותמצא שאמר בסוף ענין זה (פסוק כ״ד) וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל הרי שהציווי נאמר מה׳ גם לישראל, וזה יצדיק לך פירושנו[טו] שהאזהרה בא כאן גם לישראל שלא יטמאו הכהנים. ובתורת כהנים (לקמן כ״ד) אמרו וזה לשונם וידבר משה הזהיר את אהרן על ידי הבנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת הבנים זה על ידי זה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים:

לנפש. [טו]) רז״ל דרשו (ת״כ) לרבות רביעית דם[יז]) וכו׳, וראיתי לרמב״ם ז״ל שכתב

אור בהיר

עצמו בשו״א תחת היו״ד, משא״כ בטומאת נזיר אמר על נפש מת לא „יבא״ בכינוי לנזיר. יד) פי׳ הגם שלא נזכר בפרשה ישראל, כוונתו על אותם שהתורה ניתנה להם. טו) שאל״כ למה אמר לישראל, והוא לא נצטוה, ואם כפרש״י להזהיר בי״ד, הלא כל המצות כן הוא, ומה נשתנה. טז) ולא אמר למת. יז) שהנפש תלוי בו.

ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו
וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־כתוב בָּנָו קרי
בָּנָיו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ
וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃ יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב ←
וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה

לקט בהיר

וגודל העוגם על דרך נקרובי מקדם (רמב"ן), ופסוק שהכוונה על עצמו להתגלל, לפ כמו שהנין הס"ת, ונפוק דבריו שם כתב דברים תמוהים שאין לאומרם: מג) זה לאמרתך, שהלא מפי הגבורה שמעום (במ"ח), ופירושו שלא טעו בענל: מד) וביאמות ע"ב. שלא נצנה להם רות נפוגית (נוסה לפ תמה ולפ לוגנת ותמה זורחת - רש"י) מפי טעמת, ביצעית לימת משום דמזופים היו (ממעשה הענל ולא היו לראויים לאור נוגה - רש"י) וביצעית לימת דלפ נגדור ענני כבוד עכ"ל, אבל הלויס מלו את בניהס, כן ביתה בהדיא בספרי, לפי טעס הרשמון אפשר שלהס ה"ל שנצנה שלא מטעו ולפ היו נזופים (ועיין שם בתוס'), ולטעס השני אינו במסירת נפש ולפ היה מזיק להס (במ"ח), וכן לפי מה לאמרינן התס שיתרחל לפ מלו משום מולצת לאורמת לפ אבל הלויס לפי שהיו מוקפים בענינים (ב"ב): מה) פי' מכאן התחיל לנרכס והקדים כל שנאת כדי שתחול עליהס הנרכה, ולפ שאינה להיות כן שדוקא הס יורו משפטיס, שלפ נרכה ועתידות הוא אומר (רא"ם), עוד יש להעמיס נכוונת רבינו שמאחר שלפ הכיר פניס לאביו ולאמו ולפ כן לוי, הס למדת שאבל יורו ולאמו משפטיס, שלפ נרכה ועתידות הוא אומר (רא"ם), עוד יש להעמיס נכוונת רבינו שמאחר שלפ הכיר פניס לאביו ולאמו ולפ כן לוי, הס למדת שאבל יורו ולאמו משפטיס (חזק' - אוה"ח):

אור החיים

שכל שבטי ישראל ניסו כ"ג) דכתיב (שמות י"ז ז') על נסותם את ה', ולפ כן לוי, הס למדת שאבל רוגזס[עח]):

ט. האומר וגו' יורו משפטיך וגו'.[עט] יתבאר על דרך אומרס ז"ל (ב"ב ס':) במעשה שבוז לדון על אילן שהיה מזיק לדרך הרבים וכו' ואמר להס עד למחר וכו' ושלח וקץ וכו' ע"כ, והוא אומרו האומר וגו' אבל אינו רוצה לקיים מה שאמר ישראל, וגם למה כפל נסיונו במקה. **עז)** ופי' הכתוב אשר נתנסה בשבת מסה של ישראל. **עח)** שבדק אבל עז להתרגז ולהתרגז כשאפר לו אינה דבר. **עט)** אם רלה לנרכס במאמר יורו וגו' למה להקדמה הזכות האומר וגו'. אשר לו כן עשה בכל השבטים להקדים בשבחם, בשלמע אשר נסיונו במקה ככר אמרנו שהוא כדי לבטל מהם קללת

רש"י

כאורים לתהן ומריס מה עשו* (שם): (ט) **האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו.** כשחטאו (ישראל) בעגל ואמרתי (שמות ל"ג כ"ו) מי לה' אלי ונאספו אלי כל בני לוי ונויתים להרוג את אבי אמו ואוז מיבראל או את יהיו מאמו או בן בהו וכן עשו, ואי אפשר לפרס אבין ממס ואחיו מאבין וכן בניו ממס שהרי לויס הס ומשבט לוי לא חטא אחד מהס שנאמר (שם) כל בני לוי (ספרי - יומא ס"ו:): **כי שמרו אמרתך.** לא יהיה לך[מג] אלהים אחרים (ספרי): **ובריתך ינצרו.** ברית מילה (שם) שאותס שמולו במדבר ויתרחל* לא מלו את בניהס[מד] והס היו מוגין ומלין את בניהס (ספרי במד' ט' ה'): (י) **יורו משפטיך.** רלוויס הלו לכך[מה] (תונק'):

שינוי נוסחאות • חטאו. • שישראל

וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן: ט דְּאָמַר לְאֲבוֹהִי
וְלְאִמֵּהּ לָא רְחֵימְתִּנּוּן וְעַל אֲחוֹהִי
לָא אוֹדַע וְלָא אַפֵּי אֲחוֹהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסִיב
דִּינָא וַאֲפֵי אֲחוֹהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסִיב
אֲרֵי נְטָרוּ מַטְרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ
לָא אִשְׁנִיוּ: י בְּשָׁרִין אִלֵּין רַיְלָפוּן
דִּינָךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל
יְשַׂוּוּן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ

אונקלוס

וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ: יא בְּרִךְ נ
יְיָ נְכָסוֹהִי וְקוּדְבַּן יְרוֹהִי תְּקַבֵּל
בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּסָנְאוֹהִי ר
וּדְבֵעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן ך
יב לְבִנְיָמִן אָמַר רְחִימָא דַּיְיָ יִשְׁרֵי

רש"י

וכליל. עולה[מו] (ספרי): (יא) **מחץ מתניו.** מתן קמיו מכת[מז] מתניס, כענין שנאמר ומתניהס תמיד המעד[מח], ועל המ הכתוב אומר כן (שם), דבר אחר רע השמונתי ובניו להלחס עס היונים וכת (ב"ר ל"ט ג'), לפי שהיו מועטים י"ב ב ולעזר[מט] כנגד כמה רבנות לכך נאמר ופועל ידיו תרלה (תהי' י"ח): **ומ יקומון.** מתן קמיו ומשנאיו[נ] מהיות לו (יב) **לבנימן אמר.** לפי שנרכת ל הקרבנות ושל בניתן בבית המ

ידיו תרלה דהיינו העבודה שבמקדש על זה אמ המעדה במתניס כי עיקר קומת וכח האדם ב מועטין משה רלה תותן וכרכן שנע' נרך ה' מי מדרש תז"ל שלא נמלע אללינו, ואבל על דאבדין על שניהס, מתן מתניס קמיו מן יקומון,

משבט זולתס:

יא. ומשנאיו מן יקומון. לומרו כ לדבריהס ז"ל (הר שנאבדע על מלכות יון שעתידה ליפו חשמונאי, לזה אמר ומשנאיו מן יקו לפילו מן הזמן עלמו שתהיה להכ קיומה[נא]) וישראל שפלים בזמן עלמו כ קמיו וגו', וכן היה, ודבר זה הוא כ

יעלמ"ה. **כג)** פשטע שלריך להכות כל יקומון כנושאים מתחיסס. **פב)** פירוש כך הס דבריו ב הדיבור, וכלן אלל בניתן בהכרח לומר כן, שאם תי הי"ב שבטים מנין ידעו שנרכה זו היא לשבט בניתן וממנו נשמע ליוסף מקום שיאמר לשון זה שב לשבט, ולי"ב מה זה עלי

וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ: יא בָּרֵךְ
יְיָ נִכְסוֹהִי וְקוּרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּל
בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְסָנְאוֹהִי
וּרְבֵעֲלֵי דְבָבוֹהִי רְלָא יְקוּמוּן
יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא רַיְיָ יִשְׁרֵי

בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ: יא בָּרֵךְ יְהוָה
חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם
קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן: ס יב לְבִנְיָמִן

רש"י

וכליל. עולה[מו] (ספרי): (יא) **מחץ מתנים קמיו.** מחץ קמיו מכת[מז] מתנים, כענין שנאמר (תה' ס"ט כ"ד) ומתניהם תמיד המעד[מח], ועל המעוררין על הכהונה אמר כן (שם), דבר אחר ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם (ב"ר ל"ט ב'), לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר[מט] כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה (תנח' ויחי י"ד): **ומשנאיו מן יקומון.** מחץ קמיו ומשנאיו[נ] מהיות להם תקומה: (יב) **לבנימן אמר.** לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו

לקט בהיר

מו) שנשרפת כולה, כן פי' תיבת כליל: מז) פי' חסר תיבת מַכַּת, גם מסורס הוא, ובהכרח כן, שאין לפרש מחץ את מתנים של קמיו, שא"כ היה צריך לבא בסמיכות מתני קמיו (רע"מ), ופי' תיבת מחץ הכאה בצווי, ובחר רבינו לומר שחסר תיבת מַכַּת, לא שחסר אות בי"ת מחץ קמיו במתנים, משום שמכה במתנים הוא מכה פרטי, משא"כ כשהכה את האדם מכת מתנים (ג"א), ולפי לשון זה מדוייק תיבת קמיו הקמים עליו על שבט לוי פי' על הכהנים, אבל הענין דחוק, כי מה זו ברכה הלא הוא עונש מן העונשים דכתיב (במד' י"ז ה') ולא יהיה כקרח (מ"ל), עוד יש טעם בדבר אחר, כי אמר ב' דברים, ברך ה' חילו דהיינו חיל היוצא למלחמה על זה אמר דרך השני, ועל אומרו ופועל ידיו תרצה דהיינו העבודה שבמקדש על זה אמר דרך הראשון (רע"מ): מח) ענין השמטה והחלקה שימעדו ויפלו, וזכר המעדה במתנים כי עיקר קומת וכח האדם במתנים הוא (רד"ק): מט) בתנחומא שלפנינו בפ' ויחי וז"ל אלו מרובין ואלו מועטין משה ראה אותן וברכן שנא' ברך ה' חילו עכ"ל, ומה שכתב רבינו י"ב בני חשמונאי ואלעזר מן הסתם ראה כן באיזה מדרש חז"ל שלא נמצא אצלינו, וחבל על דאבדין: נ) פי' תיבת מחץ מושך אחר עמו, וכן תיבת מתנים, וכן מן יקומון שייך על שניהם, מחץ מתנים קמיו מן יקומון, ומחץ מתנים שונאיו מן יקומון, פי' הכאה גדולה שלא יוכלו לקום עוד:

אור החיים

משבט זולתם:

יא. ומשנאיו מן יקומון. אומרו מן יקומון[פ]), לדבריהם ז"ל (תרגום יונתן) שנתנבא על מלכות יון שעתידה ליפול ביד בני חשמונאי, לזה אמר ומשנאיו מן יקומון פירוש אפילו מן הזמן עצמו שתהיה להם לשונאים קימה[פא]) וישראל שפלים בזמן עצמו מחץ מתנים קמיו וגו', וכן היה, ודבר זה הוא הצלחה בנס

ופלא:

יב. לבנימין אמר. פירוש תיבת לבנימין הוא דברי משה, ותיבת אמר הוא דברי הכתוב[פב]), שאם לא כן במה יובן הדבר שעל בנימין הוא אומר, וכן ליוסף ולזבולן וגו', ואומרו ישכון לבטח עליו פירוש מה טעם ישכון לבטח, עליו[פג]) פירוש על היותו שכנו של שוכן הבירה, כי מי יבא אחר המלך:

אור בהיר

יעאע"ה. **פ)** פשיטא שצריך להכות בל יקומון הלא אם יקומון אין זה הכאה. **פא)** בזמן שמלכו היוונים על כל העולם וישראל כבושים תחתיהם. **פב)** פירוש כך הם דבריו של משה, לבנימין ידיד ה' ישכון וגו', והכתוב הטיל תיבת אמר בתוך דבריו, וזה יופי הדיבור, וכאן אצל בנימין בהכרח לומר כן, שאם תיבת לבנימין לא משה אמרה, א"כ לא הזכיר שמו בכל המאמר. והיו נקבצים לפניו כל הי"ב שבטים מנין ידעו שברכה זו היא לשבט בנימין, ואפשר שחסרון הוא"ו שלא אמר „ולבנימין" כמו בשאר שבטים ג"כ מעיד על זה, וממנו נשמע ליוסף ובכל מקום שיאמר לשון זה שכוונתו כן. **פג)** כנראה המחבר ז"ל מפרש ישכון לבטח על בנימין, ששבט בנימין לבטח, וא"כ מה זה עליו, וע"ז מפרש בעבור שה' עליו, כלומר ביהמ"ק בחלקו.

לֹא־יִשְׁתּוּ כָל־כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל־הֶחָצֵר
הַפְּנִימִית: כב וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא־יִקְחוּ
לָהֶם לְנָשִׁים כִּי אִם־בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־תִּהְיֶה אַלְמָנָה
מִכֹּהֵן יִקָּחוּ: כג וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ
לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר יוֹדִיעֻם: כד וְעַל־רִיב
הֵמָּה יַעַמְדוּ לשפט קרי: לְמִשְׁפָּט בְּמִשְׁפָּטַי

תרגום יונתן

לָא יִשְׁתּוּן כָּל כָּהֲנָא בְּמֵיעַלְהוֹן לְדָרְתָא גַּוָּיְתָא:
כב וְאַרְמְלָא וּמְתָרְכָא לָא יִסְבּוּן לְהוֹן לְנָשִׁין אֶלָּהֵין
בְּתוּלָתָא מִזַּרְעָא דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְאַרְמַלְתָּא דִּי
תְהֵי אַרְמַלְתָּא מִשְּׁאַר כָּהֲנַיָּא יִסְּבוּן: כג וְיָת עַמִּי
יַלְפוּן בֵּין קוּדְשָׁא לְחוֹלָא וּבֵין מְסָאֲבָא לְדַכְיָא
יְהוֹדְעִנּוּן: כד וְעַל פֻּלְגוּת

דִּינָא אִנּוּן יְקוּמוּן לְמֵידָן בְּדִינֵי רְעוּתִי יְדִינוּן וְיָת אוֹרָיְתִי וְיָת קְיָמַי בְּכָל מוֹעֲדַי יִטְרוּן וְיָת

רש"י

הפנימית. אל ההיכל: (כא) **כי אם בתולות יקחו.** הכהניס הגדוליס. אבל ים מן הכהניס אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין, וזהו מכהן יקחו, ים מן הכהניס שמותרין באלמנה. מלאתי: **אשר תהיה**

מצודת דוד

כהנים גדולים יאמר, שהם יגלחו באופן שיגיע ראש שער זה בצד עקרו של זה, ככוסמת הזו הסדורה בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה, כן אמרו רז"ל: (בא) **כל כהן.** בין כהן גדול בין כהן הדיוט: **אל החצר הפנימית.** הוא ההיכל, ולמול בית קודש הקדשים נקרא חצר: (כב) **ואלמנה וגו'.** זהו בכהנים גדולים שאסורים גם באלמנה, ואינם נושאים כי אם בתולות: **אשר תהיה אלמנה.** רוצה לומר שלא תהיה רק אלמנה, אבל לא נחלצה או מכהן יקחו, רוצה לומר מקצת כהנים מותרים בהם והם ההדיוטים, אבל כשהיא גם חלוצה אסורה גם להדיוטים, ואף שהיא מדרבנן רמזה יחזקאל: (כג) **ואת עמי יורו.** הכהנים ילמדו את העם להבדיל בין קדש לחולין, גם יודיעום ההבדל בין טמא לטהור: (כד) **ועל ריב.** ועל דין ממון יעמדו העם לפניהם

מצודת ציון

(שמות ט נג) והוא מין זרע: כג) **יורו.** מלשון הוראה ולמוד:

רד"ק

המזבח ולפנים, כמו שכתוב בתורה (ויקרא י ט). ומה שאמר לו משפטי הכהנים אף על פי שכתוב בתורה, לפי שחידש דברים שאינם מפורשים בתורה שבכתב. גם אפשר שחידש דברים שהם לעתיד לתוספת קדושה: (כב) **ואלמנה.** אם אמר זה על כל כהן, יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד. והוא, כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר, וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ואם נאמר כי על כהן גדול דיבר, יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים יקחו, כמו שפירשו רבותינו ז"ל (קידושין עח.), וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון. והנה הניח זונה וחללה, כיון שכתוב בתורה לא זכר הכל: (כג) **ואת עמי.** מבואר הוא: (כד) **ועל ריב, למשפט.** לשפט כתיב למשפט קרי, והענין אחד:

מדרשי חז"ל

ראשיהם, תנא: כמין תספורת לוליינית. אמר רב יהודה אמר רב: תספורתא יחידאה, היכי דמי, אמר רב אשי: ראשו של זה בצד עיקרו של זה. שאלו את רבי איזהו תספורת של כהן גדול, אמר להן צאו וראו מתספורת של בן אלעשא, תניא רבי אומר: לא לחנם פיזר בן אלעשה את מעותיו אלא להראות בהן תספורת של כהן גדול, רכתיב: כסוס יכסמו את ראשיהם. (סנהדרין כב:).

כב) **ואלמנה וגרושה וגו'.** גיורת פחותה מבת שלש שנים ויום אחד, כשרה לכהונה שנאמר: וכל הטף בנשים החיו לכם וכו', וכולן מקרא אחד דרשו אלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולות מזרע בית ישראל. רבי יהודה סבר עד דאית כל זרע מישראל, רבי אליעזר בן יעקב סבר מזרע, ואפילו מקצת זרע וכו'. (קידושין עח.).

והאלמנה אשר תהיה מכהן יקחו. מכהן אין מישראל לא, הכי קאמר מכהן יקחו, משאר כהנים יקחו וכו'. (שם עח:).

תרגום יונתן

יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּילִי יְקַדְּשׁוּן:
כה וְעַל מִיתָא דַּאֲנָשָׁא
לָא יֵעוֹל לְאִסְתָּאָבָא
אֱלָהִין לְאָב וּלְאֵם וּלְבַר
וְלִבְרַת לְאָח וְלַאֲחָת דְּלָא
הָוַת לִגְבַר יִסְתָּאָבוּן:
כו וּבָתַר דְּכִיתֵיהּ שַׁבְעָא
יוֹמִין יְמָנוּן לֵיהּ: כז וּבְיוֹם
מֵיעַלֵיהּ לְקוּדְשָׁא לְדַדְרָתָא
גַּוָּיְתָא לְשַׁמָּשָׁא בְּקוּדְשָׁא
יַקְרֵיב חַטָּאתֵיהּ אֲמַר יְיָ

ושפטהו ק
חֻקֹּתַי בְּכָל
יְקַדֵּשׁוּ: כה וְ
כִּי אִם־לְאָב
אֲשֶׁר־לֹא־הָיוּ
טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַ
אֶל־הַקֹּדֶשׁ
בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִ

רש

אלמנה. גמורה, פרט לגרושה וחלוצה אף על פי שפנויה היא אסורה אף להדיוט: (כו) **ואחרי טהרתו.** אחר פריסתו מן המת, כך פנויה נמועד קטן (טו:): (כז) **וביום בואו.** מחלה: **אל הקדש.**

מצודו

למשפט והם ישפטוהו במשפטי התורה, לא לפי אומדן דעתם: **ואת תורתי.** התורות והתוקים הנהוגים בכל ימי מועדי ה' בדבר הקרבנות ישמרו הם לעשותם, וכן יקדשו את השבתות בדבר הקרבנות הבאות חובה ליום: (כה) **למאה.** לטמא את עצמו: **אשר לא היתה לאיש.** למשכב: (כו) **ואחרי טהרתו.** רוצה לומר אחר פרישתו מן המת כן אמרו רז"ל: **שבעת ימים** וגו'.

רד

ישפטהו. ישפטו הריב, כמו שכתובים משפטי הריב בתורה. וכתיב ושפטהו, רוצה לומר יעמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו: **ואת חקתי בכל מועדי.** בדברי הקרבנות, וכן את שבתותי יקדשו: (כה) **ואל מת אדם.** זהו בכהן הדיוט: (כו) **ואחרי טהרתו.** אפשר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה, שאחר שיטהר לסוף שבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים. אלא שרבותינו ז"ל (מו"ק טו:) פירשוה בלא חידוש, ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת: (כז) **וביום באו אל הקדש.** רוצה לומר אחרי שיטהר ויכנס לקודש, שלא נכנס שם בטומאתו, עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טומאתו, וזה יהיה חידוש

מדרשי

כו) **ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו.** ואחרי טהרתו, אחר פרישתו מן המת, שבעת ימים יספרו לו, אלו ז' ימי ספירה. (מו"ק טו:).

כז) **וביום באו** וגו' **יקריב חטאתו.** זו עשירית האיפה

שלחן ערוך הרב הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי נצמח

הלכות תלמוד תורה פ"ב פ"ג קצה

יב וכל אדם צריך ליזהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר. וכל מה שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא אינו יוצא לו בלימוד זה ידי חובת מצות ולמדתם אותם וכמ"ש * לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו וגו'. וכמו בכל המצות התלויות בדבור שאינו יוצא בהן ידי חובתו בהרהור אלא אם כן שומע מפי המדבר שהשומע כעונה בפיו. אך אם מוציא בשפתיו אף על פי שאינו מבין אפילו פירוש המלות מפני שהוא עם הארץ הרי זה מקיים מצות ולמדתם. ולפיכך כל עם הארץ מברך ברכת התורה בשחר לפני הפסוקים וכן כשעולה לספר תורה:

לו ברכות פ"ב ע"ש בפירש"י דף ט"ו
* דברים ה'
לז מ"א סי' נ'
לח זוהר וישב דף קפ"ה

א קדושין כ"ט

יג במה דברים אמורים בתורה שבכתב אבל בתורה שבע"פ אם אינו מבין הפירוש אינו נחשב לז לימוד כלל. ואף על פי כן יש לאדם לעסוק בכל התורה גם בדברים שלא יוכל להבין ולעתיד לבא לח יזכה להבין ולהשיג כל התורה שעסק בה בעולם הזה ולא השיגה מקוצר דעתו:

פרק שלישי

א וכל מי שדעתו וכח זכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה הרי זה (א) א לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה שבעל פה כולה שהן כל ההלכות בטעמיהן

קונטרס אחרון

(א) לא ישא כו'. מ"ש הרא"ש[1] דקצבה לאותו לימוד לא ידענא הנה לפירש"י והרע"ב סוף פ"ה דאבות בפירוש הראשון ובן כ' לרדוף אחרי מזונותיו הרי הקצבה מפורשת במשנה ה' שנים משנה וה' שנים תלמוד וכן כתב הרמב"ם בהדיא[2] דיש קצבה לתורה שבע"פ כמ"ש ושליש בתורה שבע"פ כו' ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ כו' ויפנה כל ימיו לגמרא כו' ולפי שהגמרא (דבר שאין לו גבול וקץ כדכתיב[3] ארוכה מארץ וגו') לפי דעת הרמב"ם אין לה קץ ותכלית דס"ל שהוא להבין דבר מתוך דבר ע"י עיון ופלפול בעמקי ההלכות שזהו ודאי דבר שאין לו גבול וקץ כדכתיב ארוכה מארץ וגו' הילכך אין לו ליבטל ממצות עשה דפרו ורבו בשבילה אלא יש לו לקיים מצוה זו (ג"כ לחזור על תלמודו לעתים) תחלה ואח"כ יעסוק כל ימיו בעיון הגמרא כפי הפנאי שלו ואף שיהיו רחיים בצוארו ולא יוכל לעסוק בזה הרבה כל כך כי צריך לו ג"כ לחזור על תלמודו לעתים הרי בלאו הכי ג"כ לא יוכל לירד לתכלית וסוף העיון ופלפול ועל כן אין לו ליבטל ממצות עשה המוטלת עליו בשביל לימוד שאין לו קץ וסוף ומכל מקום אין זו אלא עצת חכמים המורים לאדם דרך ישרה שיבור לו אבל ליכא איסורא כלל במילתא אם חפץ ללמוד תורה כל ימיו ולא לישא אשה כלל כבן עזאי ואפילו שלא בעיון הגמרא (והפוסקים) ופלפול משום דלאו בר הכי הוא רק לחזור על תלמודו תמיד כדמשמע מסתימת לשון הרמב"ם הלכות אישות פרק ט"ו[4] שכל אדם שחפץ לעשות כבן עזאי אין בידו עון והטעם פירש שם הרמב"ם תחלה שהעוסק במצוה פטור כו'. ואף שמבטלין תלמוד תורה למצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כדאיתא במ"ק דף ט'[5] ובירושלמי דברכות פ"ק[6] ולית ליה לרשב"י שמפסיקין לעשות סוכה ולולב כו' הלמד שלא לעשות כו' היינו להפסיק לפי שעה וזמן מה ואח"כ חוזר לתלמודו אבל לא להיות רחיים בצוארו שהוא ביטול תמידי עולמית ויוכל לבא לידי שכחה לשכוח דברי תורה הרבה כשלא יהיה לו פנאי לחזור על תלמודו כראוי ואין ידיעת התורה נדחית מפני מצוה זו דפרו ורבו אף שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים כמו שאינה נדחית בתחלת לימודו של אדם שאמרו[7] ילמוד תורה ואח"כ ישא ובטל ממצוה זו שנים רבות מאד אחר כך כל זמן שלומד תורה ע"ש ברמב"ם וע"כ הטעם משום דידיעת התורה עדיפא ממעשה דאי משום שיוכל לקיימה אח"כ אטו מי ידע כמה חיי ואח"כ הוא הדין אחר שלמד אם ישכח תלמודו דדומה לאשה שיולדת וקוברת. והיינו טעמא דבן עזאי להרמב"ם שלא נשא לעולם משום דלעולם יש לחוש לשכחה כל זמן שאינו עוסק בתלמוד תורה כמ"ש בהלכות תלמוד תורה עד יום מותו שכל זמן שאינו לומד שוכח ע"ש ואפילו בשוכח דבר אחד מתחייב בנפשו ועובר בלאו והא דלא מנה הרמב"ם לאו זה במנין (המצות) תרי"ג (וגם בחיבורו לא הביא איסור לאו זה כלל השנוי בברייתא וגמ' פרק י"א דמנחות[8]) י"ל משום דס"ל דאזהרה זו דהשמר לך פן תשכח וגו' אינו לאו בפני עצמו אלא השמר דעשה נמי לאו הוא לפ"ד הרמב"ם פ"ד מהלכות תפילין[9] וה"נ השמר דעשה הוא לפי דעת הרמב"ם כמ"ש בהדיא עד אימתי חייב ללמוד עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וכל זמן שאינו עוסק בלימוד הוא שוכח ואח"כ מצות עשה דתלמוד תורה כהלכתה ולאו דשכחה הם דבר

1) קדושין פ"א סי' מ"ב: 2) ת"ת פ"א הי"א: 3) איוב י"א ט': 4) ה"ג: 5) ע"א: 6) ה"ב: 7) קדושין כ"ט ע"ב: 8) צ"ט ע"ב: 9) הי"א:

(23) הרה"ג ר' אלעזר מרוקשפ'ינץ שליט"א

יהיב האי חצי כופר והאי חצי כופר מצטרפין והוי ליה כופר אחד שלם וזה ברור". עכ"ל.

ומבואר בריטב"א שאף למ"ד כופרא ממונא יש חסרון של כופר אחד ולא חצי כופר. וקשה לי מהסוגיא בב"ק (מ.) שבעי ר' נחמן מר' אחא בר יעקב, שור של שני שותפין כיצד משלמין כופר, כופר אחד א"ר ולא שני כופרין ולא חצי כופר. ופרש"י, דבשלמא נזיקין האי פלגא משלם, דאהזיקא דניזק קפיד רחמנא . . . אבל כופרא כפרה בעי ובחצי כופר לא מיכפר. וכן איתא בתד"ה כופר. ועיין עוד בשיטה מקובצת בשם הרשב"א שכתב: "למ"ד כופרא כפרה, דלמ"ד כופרא ממונא הרי הוא כשור של שני שותפין שמשלמין שניהם את הנזק בשיתוף, אבל למ"ד כפרה איבעיא ליה שלא מצינו כפרה לחצאין".

הרי מפורש שרק למ"ד כופרא כפרה איבעיא ליה, שבעי כפרה, אבל למ"ד ממונא בודאי משלמין שניהם, וצ"ע על הריטב"א שפירש אף למ"ד כופרא ממונא.

והנראה מוכח מהריטב"א שאף למ"ד כופרא ממונא יש כפרה, אלא שהכפרה באה ממילא, שהרי כופר הוי פדיון נפשו. ועיין ברמב"ן בחומש (שמות כ"א פסוק ל') שכופר הוי כמו קרבן. ולכן סובר הריטב"א שלא שייך לומר שכופר הוי כולו ממון. אלא מחולקים מהו עיקר התשלומין, לחד מ"ד עיקר החיוב הוא מתורת כפרה ואין זה סתם תשלומי ממון, ולחד מ"ד עיקר החיוב הוי דין ממוני שצריך לשלם, ולאחר התשלומין במילא באה לו הכפרה. וא"כ סובר הריטב"א שאף למ"ד כופרא ממונא שייך הבעיא אם כופר אחד ולא חצי כופר.

ויתכן לומר שאף רש"י ושאר ראשונים מודים לזה, שאף למ"ד כופרא ממונא יש כפרה, כדפרשתי, אלא שמכיון שעיקר החיוב הוא ממונא, והכפרה היא דבר צדדי, א"כ אין כאן שאלה של כופר אחד ולא חצי כופר (ועיין ב"ק מג. תד"ה מאי בענין זה).

מצות תלמוד תורה

בסימן ס"ו מביא כת"ר את דעת שו"ע הרב בהל' ת"ת שיש הבדל בין תודה שבכתב ותודה שבע"פ, שבתורה שבכתב אפילו אם אינו מבין מקיים ת"ת, משא"כ בתודה שבע"פ צריך להבין. וממו"ר הגרי"ד סאלאווייטשיק שליט"א שמעתי שמש"ה נקראת תודה שבע"פ גמרא או תלמוד, ר"ל שצריכים ללמד ולהבין, ותורה שבכתב נקרא מקרא, ר"ל עצם הקריאה היא ת"ת.

ונ"ל להביא ראיה ברורה לזה מרש"י, עיין ברכות דף ה. וא"ר לוי בר חמא אמר רשב"ל . . . תורה זה מקרא והמצוה זו משנה וכו', ופרש"י זה מקרא חומש שמצוה לקרות בתורה, זו משנה שיתעסקו במשנה, זה גמרא סברת טעמי המשניות שממנו יוצא ההוראה, עיי"ש. והן הן הדברים שבמשנה העיקר הוא העסק וההבנה משא"כ בחומש עצם הקריאה היא המצוה.

בזה יש לבאר שיטת הראב"ד בברכות י"ג בפלוגתת רבי ורבנן אי כל התורה בכל לשון נאמרה או בלה"ק נאמרה, ופירש הראב"ד המחלוקת (מובא בברכה משולשת) „וכן כל אחד ואחד יוצא ידי שינון בלשונו או שמא לכולם שונה בלשון הקודש ואין אדם יוצא ידי והגית בו אלא בלשון הקודש", עיי"ש.

ודאיתי מקשים (בספר „עמק ברכה") איך יתכן שלא יוצאים ת"ת בכל לשון, הרי ת"ת הוי אף בהרהור (ולדעת הגר"א מברכים אף על הרהור). ולפי הנ"ל אתי שפיר, שהראב"ד מיירי על תורה שבכתב (כמבואר שם בלשונו) ובתורה שבכתב המצוה היא הקריאה, ושפיר בעי לשון קודש, ורק בתורה שבע"פ שתלוי בהבנה מקיימים אף בהרהור.

פִּקּוּדָיךְ רְחִימֵית יְיָ הֵיךְ חִסְדָּךְ אַסֵּי יָתִי: קס שֵׁירוּי פִּתְגָמָךְ קְשׁוֹט וּלְעָלַם כָּל דִּינֵי צִדְקָתָךְ: קסא רַבְרְבִין רְדָפוּ יָתִי מַגָּן וּמִפִּתְגָמָךְ דְּלַח לִבִּי: קסב חָדֵי אֲנָא עַל מֵימְרָךְ

חַיֵּנִי: קס רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ: פ קסא שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם ומדבריך קרי: וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי: קסב שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:

רש"י

(קס) **ראש דברך אמת.** סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת, שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו, כיון ששמעו כבד, לא תרצח, לא תנאף, הודו על ראש דברך שהוא אמת: (קסב) **שש אנכי על אמרתך.** על הבטחתך שהבטחתני. דבר אחר, על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה. ורבותינו דרשו (מנחות מג:) על המילה, שהיה דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה, אמר אוי לי שאני ערוס מכל מצוות, כיון שנסתכל

מצודת ציון

קסב) **שלל רב.** בזה רבה וגדולה:

מצודת דוד

(קס) **ראש דברך.** תחלת דברך שאמרת בהר סיני אנכי ה' אלהיך הוא אמת: **ולעולם וגו'.** ולכן יעמדו לעולם כל משפט צדקך ולא תבוטל בשום זמן, הואיל והמצווה הוא ה' האלהים הקיים לעד: (קסא) **שרים וגו'.** אף כי השרים רדפוני בחנם על לא חמס ובידי הלא היה לנקום נקם, אבל מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד: (קסב) **על אמרתך.** על קיום אמרתך: **כמוצא.** כאדם המוצא שלל רב:

אבן עזרא

(קס) **ראש.** תחלת דבור שצויתני הוא האמת ורבי ישועה אמר רמז לדבור אנכי בהר סיני: (קסא) **שרים.** הם המשתררים ולא פחדתי מהם רק מדברך:

(קסב) **שש.** דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי, רק ששתי באמרתיך כאילו נצחתי השרים ולקחתי שללם:

רד"ק

(קס) **ראש.** מראש העולם: **ולעולם.** כלומר כל ימי העולם היה דברך ומשפטיך אמת וצדק, כן היה וכן יהיה לעולם: **משפט צדקך.** משפטיך שהם בצדק. או פירושו תחלה מה שצויתני הוא האמת, והוא יחודך שאמרת אנכי ה' אלהיך, וכן צויתני על כל משפטי צדקך שנשמרם לעולם אין להם זמן. או פירושו כיון שצויתני תחלה להבין יחודך עלינו לשמור לעולם כל משפט צדקך, כי הם כסולם לעלות אל ידיעת יחודך:

(קסא) **שרים.** שרי ישראל עם שאול, או עם אבשלום: **ומדברך.** יותר **פחד לבי.** שלא אעבור על אחת ממצותיך יותר מפחדי מהם. או פירושו הם רדפוני וחשבו להוציאני מתורתך, כמו שאמר לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כו יט). ואני בכל עת מדברך פחד לבי שאפול בידם, מדברך שאמרת לי הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך (ש"ב יב יא): (קסב) **שש.** אני שש ושמח על אמרתך כשאבינהו, כאדם המוצא שלל

מדרשי חז"ל

קס) **ראש דברך אמת וגו'.** ידרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה, מאי דכתיב יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך, בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר מהכא: ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת. (קידשין לא.).

קסב) **שש אנכי על אמרתך וגו'.** תניא רשב"ג אומר: כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך כמצא שלל רב, עדיין עושין אותה בשמחה. (שבת קל.).

ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. אורה זו תורה, וכן הוא אומר כי נר מצוה ותורה אור. שמחה זה יום טוב, וכן הוא אומר ושמחת בחגך. ששון זו מילה, וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. ויקר אלו תפילין. (מגילה טז:).

נושאי הפרק

(קסא־קסח) מעלת השומר תורה ומשפטיה.

אע"פ שיש שם מדות וחשבונות מתחלפות, וע"כ נגזרו כאן וכאן ג' קצים, שאם יזכו יהיו נגאלין בראשון, ואם לא יזכו בראשון יזכו בשני, ואם לא יזכו בשני יזכו בשלישי, ואי אפשר שתאחר הגאולה מן הקץ הקצוב האחרון ואילך, כן כתב רבינו חננאל ז"ל.

(מח) וכל ערל לא יאכל בו. מכאן שמל אותם במצרים, ועל זה אמרו רז"ל[1]: נתן להם דם הפסח ודם המילה, שנאמר: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו'[2]. ולכך הזכיר מיד כי עשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' את משה[3], וזה יכלול שנמולו כלן ועשו את הפסח[4], וכן כתוב בפירוש: כי מולים היו כל העם היוצאים[5], אבל למעלה במצות הפסח אמר: ויעשו בני ישראל*[5], לא אמר: כל בני ישראל, לפי שהיו בהם טמאים ואי אפשר לעשות הפסח בטומאה[6].

יג (א) **וידבר** ה' אל משה לאמר. על דרך הפשט מה שהוסיף ,לאמר', כלומר לאמר לישראל*, או הוסיף ,לאמר' על הנסתר, לפי שכל דברי התורה יש בהם נגלה ונסתר, הנגלה הוא פשטי המצות, והנסתר הוא הפנימי שבתוכו שאין דעת ההמון ראוי לו, וכן אמר דוד ע"ה: אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי[6], כי הדבור אחד ויש בו שתי משמעיות, וכן אמר שלמה: תפוחי זהב במשכיות כסף וגו'[7], המשיל הנגלה לכסף והפנימי לזהב שהוא נסתר בתוך הכסף ומעולה יותר ממנו*. והנה זה באור: וידבר ה' אל משה לאמר, ברוב מקומות התורה, וידבר ה' אל משה, הוא פשט המצוה, לאמר, שיגלה לו הנסתר שבה. והרמב"ן ז"ל כתב בסדר וארא: [8]וידבר ה' אל משה לאמר, באמירה גמורה, כלומר אמירה נראית לא מסופקת, לפי שנבואתו היתה מבוארת לא מסופקת, פה[9] אל פה, ומראה ולא בחידות[8]. ועל דרך הקבלה: וידבר ה' אל משה, הוא הכח הפנימי הנעלם, לאמר, על ידי שכינה, וזהו שכתוב: אשר כתבתי להורתם[10], חסר וא"ו, מלשון: ואל חדר הורתי[11], וכבר ידעת כי הדבור פנימי יותר מן האמירה, כי הדבור הוא התורה שבכתב, והאמירה היא התורה שבעל פה[12], וזה ידוע לחכמי הקבלה*, וזהו מה שדרשו חכמי האמת[13]: בצע אמרתו[14], זו פורפירא שלו. ויש לך להתבונן איך עשאוהו מלשון אמרא, ופירוש ,פורפירא' מעיל, כלומר שפת המעיל, ומפורש אמרו רז"ל[15]: כי מאסו

1 מכילתא פרשה ח. רש"י פסוק ו. 2 יחזקאל טז, ו. 3 להלן פסוק ג. 4 שמות רבה יט, ו. 5 יהושע ה, ה. *5 לעיל פסוק כה. 6 תהלים סב, יב. 7 משלי כה, יא. [8] לשון רמב"ן לעיל ו, י. 9 במדבר יב, ח. 10 להלן כד, יב. 11 שיר השירים ג, ד. 12 הדבור הוא תורה שבכתב והאמירה היא התורה שבעל פה, מקורו בספר האמונה והבטחון פרק יד (עמ' שצא): „כל מקום שנאמר בו לשון אמירה יכול אני לפרש אותו בתורה שבעל פה, וכן כתב החכם ר' עזרא... וכן יש לומר כל מקום שיש בו לשון דבור יכול אני לפרש אותו בתורה שבעל פה". — אגב, זו ראיה עצומה שרבינו בחיי העתיקו פה ממה שכתוב שם, והרמז הוא כאלו המקור הזה הוא מחכם אחר. 13 איכה רבתי ב, כו. 14 איכה ב, יז. 15 פתיחתא דאיכה רבתי ב. — גם ב„אמונה ובטחון" שם פרק

(מח) **ואי אפשר לעשות הפסח בטומאה.** דבר חידוש יש בזה שהיו דיני טומאה נוהגים בפסח מצרים. ולא מצאתי מי שעמד על כך. וצ"ל דאע"פ שלא היו יכולים לטהר לגמרי מטומאת המת, אבל טבילה היתה להם ואלה שנשארו בטומאתם לא יכלו לעשות הפסח.

יג (א) **לאמר לישראל.** במכילתא פסחא פרשה א: לאמר, צא ואמור אליהם מיד, דברי רבי ישמעאל. — וכוונת רבינו אולי למפרשי התורה. כן פירש הרד"ק בספר השרשים שרש אמר, ועיין רמב"ן לעיל ו, י. **ומעולה יותר ממנו.** וכלשון הדמב"ם (בהקדמתו למודה הנבוכים): „ראה מה נפלא זה המאמר בתואר המשל המתוקן. וזה שהוא אומר: שהדבר שהוא בעל שני פנים — רצונו לומר: שיש לו נגלה ונסתר — צריך שיהיה נגלהו טוב ככסף, וצריך שיהיה תוכו טוב מנגלהו, עד שיהיה תוכו בערך אל גלויו כזהב אצל הכסף... כשיראה מרחוק או מבלתי התבוננות, יחשוב הרואה בו שהוא תפוח של כסף, וכשיסתכל איש חד הראות הסתכלות טובה, יתבאר לו מה שבתוכו יידע שהוא זהב". לחכמי הקבלה. כוונתו להחכם ר' עזרא (עיין

את תורת ה' צבאות[16], זו תורה
ובאור הלשונות כי ,ויאמר' מל
כענין שכתוב: והוא עוטה מ
כשלמה[18], וזהו מדת הדין, אבל
מדת רחמים ומדת הדין, לפי
מתיקות ועקיצה, כן תורה שבכ

(ב) קדש לי כל בכור פטר כ
ישראל באדם ובבהמה, שהרי
בבכור האם היתה, שכן כתיב:
שאף הוא קרוי בכור[20]. אבל ז
כי אם בכור האם בלבד לפי
בכורות הבהמה שהיו מקודשים
וכל פטר שגר בהמה וגו'[21]. ו
האם לבן, הוא שאמר: התשכח
ולא אמר: הישכח אב בנו. ו
,התשכח אשה עולה' בא להדי
,בני אל חי'[23] כשם שאין להם
יקראני אבי אתה וגו', אף אני
את בנה באחר כך אי אפשר
שישכח מעשה העגל[25] שכתוב
מעשה סיני שכתוב בו: אנכי
במצרים אף בנקבות חוץ מבתי
טוב, זה משה, שנאמר: ותרא
סחרה לא יכבה בלילה נרה[30],

(ג) כי בחזק יד הוציא ה' את
בא הכתוב לרמוז כי החמץ ר
מדת הדין, על כן אסר והרחיק

יר הובא מאמר זה. 16 ישעי' ה
פסוק כט. 20 רש"י שם ל. תנ
23 הושע ב, א. 24 תהלים פט,
28 שמות רבה יח, ג. 29 לעיל

ציון 12). **מלשון דבורה.** הזבו
וגם יש לה עוקץ (כמו שמבאר וה
שהתורה שבעל פה נאצלת ממנ
שיר השירים (א, י. כתבי הרמו
תפז): לפי שתורה שבעל פה נא
שבכתב והוא המעמיד אותה, כ
שבכתב מעמיד את התורה שבעל
מעמיד הגוף.

(ב) **הרב מורי רבי שלמה ז"ל.**
בד' נאפולי ופיזרו ליתא מלת

ספר הזכר עם פירוש ידיד נפש

פרשת דף פ"ח ע"ב אמור קעט עיונים

ולא ישרי עלייהו רוח מסאבא ולא יסתאבון משום שהם קדושים ולא ישרה עליהם רוח טומאה ולא יטמאו.

אמור אל הכהנים רבי יצחק אמר אמור אל הכהנים בלחישו בלחש כמה דכל עובדיהון דכהני בלחישו כך אמירה דלהון בלחישו כמו שכל מעשיהם של הכהנים בלחש כך אמירה שלהם בלחש אמור ואמרת זמנא חד ותרין זמנין פעם אחת ושתי פעמים לאזהרא להו על קדושייהו בגין דלא יסתאבון להזהיר אותם על קדושתם כדי שלא יטמאו דמאן דמשמש באתר קדישא שמי שמשמש במקום הקדוש בעיא דישתכח קדישא בכלא צריך שימצא קדוש בכל. לנפש לא יטמא כמה דאוקימנא דגופא בלא רוח מסאבא הוא ושארי עליה רוח מסאבא כמו שהעמדנו שגוף בלא רוח טמא הוא ושורה עליו רוח טומאה דהא תיאובתא דרוחי מסאבא לגבי גופיהון דישראל איהו שהרי התשוקה של רוח טומאה לגבי גופם של ישראל הם בגין דאתרק מנייהו רוחא קדישא ובמנא דקודשא אתיין לאתחברא משום שהורק ממנה הרוח הקדושה ובכלי קדש באים להתחבר וכהני דאינון קדישין קדושתא על קדושתא והכהנים שהם קדושים קדושה על קדושה לא בעיין לאסתאבא כלל לא צדיכים להטמא כלל בגין דכתיב במדבר ו כי נזר אלהיו על ראשו וכתיב כי שמן משחת אלהיו עליו אני ה' והוא כגוונא דלעילא קאים לתתא והוא כעין של מעלה עומד למטה דכתיב תהלים קלג כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו האי קרא אוקמוה מקרא זה העמידו אבל כשמן הטוב על הראש דא משח רבות קדישא עלאה זה שמן משחת קדוש עליון דנגיד ונפיק מאתר דנהרא עמיקא דכלא הנמשך ויוצא ממקום הנהר העמוק מכל.

ד"א דנגיד ונפיק מרישא דכל רישין הנמשך ויוצא מראש של כל הראשים סתימא דכל סתימין סתום מכל הסתומים על הראש על הראש ודאי רישא דאדם קרמאה ראש של אדם הקדמון יורד על הזקן דא דיקנא יקירא כמה דאוקמוה זה הזקן היקר כמו שהעמדנו זקן אהרן דא כהן גדול דלעילא והא אוקמוה זה כהן גדול של מעלה והרי העמידנו וההוא שמן יורד על פי מדותיו דמאינון משיחין שמאלו המדות נגיד ונפיק ונחית לתתאי נמשך ויוצא ויורד לתחתונים וכגוונא דא נגיד ואתעטר כהנא תתאה במשח רבותא לתתא וכעין זה נמשך ומתעטר הכהן למטה בשמן המשחה למטה.

ידיד ביאור המאמר נפש

אמור אל הכהנים ר' יצחק אמר וגו' ר' יצחק חולק על ר' יוסי דלעיל דאמר אמור ואמרת ואל הלוים תדבר והשוה המדות ולא חלק בין תדבר לאמור. ור' יצחק אמר כי מלת אמור היא **בלחישו** שאמירה היא בנחת והריבור הוא בקושי מצד הדין. והכהנים היה עניים בלחישו **דכל עובדיהון דכהני בלחישו** בסוד הכוונה דהיינו מצד הימין מצד החכמה מקום השמן בלחישו. והלויים שהם מצד הגבורה בקושי ובקול במלאכתם שהיה בשיר ונגון והם בסוד השמאל והיין שהוא בעל קול וגורם קולות. וטעם הכפל אמור ואמרת היינו **זמנא חד ותרי וגו'** מפני שהם קדושים ביותר וצריכים אזהרות הרבה. א. **לאזהרא להו על קדושייהו** היינו הזהירות על קדושתם שיהיו זהירים בה בהיות מגמה פניהם שהם קדושים.

ב. **בגין דלא יסתאבון** דהיינו שלא יטמאו עצמן. ונותן טעם למה לא הוזהרו ג"כ ישראל על הטומאה. ואומר **דמאן דמשמש באתר קדישא** דהיינו הכהן **דישתכח קדישא בכלא** אפי' מטומאה בעלמא שאין בהם חילול נפש כגון העריות וכיוצא. **מסאב הוא וגו'** פי' הוא מעצמו טמא מפני שהוא חומר בלא צורה.

ונוסף עליו **ושארי עליה וגו' בגין דאתרק מנייהו רוחא קדישא** ר"ל כי שם משכן הקרושה ונתרוקן, והם רודפים אחר המקומות שבו היה משכן הקרושה ונתרוקנה ורוצים לראות אם ידמו אל הקדש, ואולי ע"י כך יתדבקו בקדושה **כי נזר אלהיו על ראשו** היינו סוד שהם מוכתרים בסוד הג' ראשונות והיינו על ראשו **שמן משחת אלהיו** היינו שפע החכמה בבינה כדמסיק. **והוא כגוונא דלעילא וגו'** היינו ממש סוד החסד ודבקותו בספירות למעלה כך הוא הכהן הגשמי שואב רוחניותם למטה. **דא משח רבות קודשא עילאה** היינו שפע ואור המאיר מהכתר אל החכמה אל הספירות. והוא נקרא שמן לפי שהוא בחשאי כנזכר לעיל (לא כיין שהוא בקול) ונקרא **רבות** מצד החכמה, רב בחכמה **קדישא** מצד קדש החכמה **עלאה** מצד הכתר **דנגיד ונפיק** היינו שמהבינה מהמקומות הנעלמים נמשך אל הספירות. וז"ש **עמיקא מכלא** דהיינו רבקותו למעלה. וז"ש **דנגיד ונפיק מרישא דכל רישין** שהיא הבחינה המתרבקת במאציל. ודקדק זה מאו' כשמן הטוב, היינו המובחר דהיינו מהכתר המיוחד בסבתו. מהרמ"ק זלה"ה.

כמה עלאה ענין הקדמה זו הוא להודות שמתחלה שהיה אוד ה' בעולם לא היה שום דבר דע ולא מיתה ואחדי כן כאשר נגנז אז התעתד אדם למות וכדמסיק. אכן כוונתו היא על יסוד אבא שהוא עיקר חיותו של זעיר ותוכיות טובו עד שלא יאות להקרא טוב ה' לטעם האמור. ואיתא בח"ב מס' הגלגולים ח"ל הרח"ו ז"ל לילה א' חלמתי עם ר' ייבא סבא ואמר לי פסוק מה רב טובך וכו' שד"ת רמ"י ולא הבנתי ואמר לי תלך אצל רבך האר"י ואלמדהו לו והוא ילמדנו לך. ובבקר כשבאתי אצל מודי ז"ל וספרתי לו החלום ואמר לי שהכוונה שרמי בר חמא הוא מזווג שער הראשון לחמשים שערי בינה שבדעת העליון. ורמי הוא לשון ר"מ לרמוז לדעת העליון רמ"י גי' נ"ר והוא ייחוד הוי"ה אהי"ה הוי"ה אלהי"ם הוי"ה אדנ"י. ע"כ לענייננו. ולעומת כן אמר כמה עלאה דייקא כי הוא הראשון שבדעת העליון וסתם דעת נקרא אהו"ה והוא גימטריא טו"ב. וקראו יקירא כי בכל דעת יש שורש היסוד הנקרא יקר בסוד הטיפה. והכוונה על יסוד אבא שמבריח בכל החמשים שערים. והנה יסוד אבא הוא ע"ב וה' חסדים וה' הויו"ת ק"ל הרי ר"ב ועוד ארבע שמות הג' יחודים של נ"ר והם הוי"ה אהי"ה אלהי"ם אד"ני שיש בהם י"ג אותיות עם ד' אותיות שורש שם ע"ב הם י"ז אותיות כמנין טו"ב. ואם תמלאם תמצא כי בע"ב וקס"א יש כ' אותיות ובאל"הים ואד"ני מלאים כ"ה אותיות הכל מ"ה הרי "מה "רב "טובך. חזר ואמר מה רב טובך אור הגנוז הוא הוא יסוד אבא המחפשט בכל קומת זעיר עד תוך יסוד שלו.

ואז יסוד זה דזעיר מעולה מאד כי בתוכו סתום תוכיות האצילות.

(27)

[ב] **אמור** אל הכהנים בני אהרן. מקשה בזוהר הקדוש (פ"ח א) וכי לא ידענא דבני אהדן נינהו, אלא בני אהרן ולא בני לוי, דאהדן דהוא שידותא דכל כהני דעלמא וכו', וצריך להבין התידוץ הא ידענא דמאהדן התחיל הכהונה ולא מלוי, ובתנחומא פתח אמדות ה' אמדות טהודות כל מה שהקדוש בדוך הוא מזהיד את ישדאל בשביל קדושתן וטהדתן וכו' וצדיך ביאור איך נזכד כאן קדושתן של ישדאל. הא מדבר דק מקדושת כהנים, וכן מה שכתב אחר כך בתנחומא משל למה הדבר דומה לטבח וכו' דקדקנו דטעם זה שייך בזמן שבית המקדש קיים. ולא בזמן הזה. אך הענין דבזוהר הקדוש (שם ע"ב) אמוד אל הכהנים בלחישא וכו' כך אמידה דלהון בלחישא וכו', דאמידה היינו תודה שבעל פה כמו שנאמר תזל כטל אמדתי ואמדנו דהענין הוא דגשם ניכר כשיוצד מן השמים ומהוה את הארץ, מה שאין כן טל אינו ניכר בשעת יצידתו, דק אחר כך כשדואין שהארץ לחה ניכר שיצד הטל מלמעלה, וכן תורה שבעל פה שבאמת הוא דברי אלוקים חיים שמסך השם יתברך בלב החכמים ונראה לו כמו שמחדש מלבו וזה אמירה בלחישא, ובזוהר הקדוש (ח"א רלד ב) ויאמר כד"א ואמרת בלבבך אמירה בחשאי. וביארנו בזה דברי הגמרא (שבת קל.) כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתיך וכו' ומה משמע שאמרתיך קאי על המילה, אך בישראל נאמר ועמך כלם צדיקים ואיתא בזוהר הקדוש (ח"ב כג א) וכל מאן דאתגזר איקרי צדיק, אף דמצות מילה אין האדם עושה מדעתו. כי הוא ילד בן ח' ימים כשמל אותו אביו, ורק האב מקיים אז המצוה לדעתו, מכל מקום מכניס בו קדושה דאיקרי צדיק, והוא מצד השם יתברך אמירה בלחישא, ואף דאיכא כמה חייבא דעברן על פקודי דאורייתא מכל מקום כיון דאתגזר ואעלו בהאי חולקא איקרי צדיקים (כמ"ש בזח"א צ"ג א') ולכן סתם אמדתיך קאי על המילה לח', וכן באהרן הכהן שזכה לקדושת הכהונה שכל מי שבא מזדעו אף שעושה כמה מעשים גרועים מישראל, מכל מקום יש בו קדושה זו ואסוד להטמא למתים ומשום הכי פתח הכתוב בלשון אמירה ויאמד אמור ואמדת, וזה כונת המדדש תנחומא שפתח בפסוק אמדות ה' וגו' שמזהיר על קדושתן של ישראל דכיון דאתגזד איקדי צדיק, ומהאי טעמא נמי הכהנים מוזהדין על טומאת מת אף דלא עביד עובדא דאהדן, ואמד אחד כך המשל, דהיה מהדין לאסוד רק לכהן העובד ודק מקדושת אהדן זכה לכל תולדותיו שיהיה קדושה זו, וזה כונת הזוהד הקדוש דמשום הכי כתיב בני אהרן ולא בני לוי דאהרן דאיהי שידותא דכל כהני זכה לכל זדעו בין דאוי בין שאינו ראוי יהיה בו מקדושת כהונה לאזהרה זו:

ו ובזוהר הקדוש (פ"ח ב') כך אמידה דלהון בלחישא אמור ואמרת זמנא חד ותרי זימנין וכו' נראה שמיישב בזה מה שנאמר ב' פעמים לשון אמידה וכמו שדקדק במדדש תנחומא (א' ג') והענין הוא כאמור, דאמידה, היינו תורה שבעל פה, והיינו שיופיע בלב הכהנים האור תורה שבעל פה, ואיתא בזוהר הקדוש (קדושים פ' ב') ודכיותא אשתכח באורייתא כו' דקיימא תדידא בהאי דכיותא ולא אתעדי מיניה לעלמין, ובמדרש (רבה פ' כ"ו) יראת ה' טהורה עומדת לעד מיראה שנתיירא אהרן מלפני הקדוש ברוך הוא זכה ונתנה לו פרשה זו שאינה זזה ממנו ולא מבניו כו' עד סוף כל הדורות ואיזו זו פרשת המת כו', והיינו דכתיב ואתנם לו מורא ויירא, ולכן כאן שנצרך לקבוע הקדושה באהרן ובניו לעולמי עד, נאמר אמירה ב' פעמים כמו שמצינו בהיפוך (יומא פו:) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה כו' נעשית לו כהיתר, ומדה טובה מרובה, וכשנשנה נקבע בלבם לעולמי עד, ועל ידי זה יזכו לטהרה שיהיה

ידאת ה' טהודה עומדת ל
מאהדן ובניו עד סוף כל ד
לא יקדחו קדחה וגו' וכן
גם כן נוהג לעולם בכל ז
אך ההבדל דפדשת הטד
לנפש לא יטמא וגו' ואף
בלשון רבים מכל מקום
וכמו שהקשה גם בזוהד
פדשת טהדה זכו שיוקבע
ואיתא בזוהר הקדוש (ח"
ה' אלקיך וכו' בלשנא יו
דסגיאין אלא ת"ח מיומ
בעלמא לא אשתכחו קמ'
חדא בדעותא חדא כמד
בטודה דסיני וכו', והיינו
מקודם ויחן ישראל כנגד
כאיש אחד בלב אחד, ו
להם בלשון יחיד ואז
שבמאמר אנכי נתקע תלנ
לא יהיה נעקר יצר הרע
השירים רבה פסוק ישקני).
קדושים דכתיב בלשון
מאמר ג') וכן ההבדל כא
נאמר בלשון יחיד שנקב
סוף כל הדורות הטהרה
עומדת לעד. דקיימא תד
אתעדו מיניהו לעלמין,
יקדחו קדחה וגו' וכן אש
יקחו זה כתיב בלשון רבי
כזאת שיהיה נאמר בל
קדושים יהיו וגו', אך מכ
בסוף גם כן בלשון יחיד
וקדשתו וגו' שלסוף יזכו
יחיד ויוקבע לדורות, אך
בהם משה רבינו שנאמר
אחד מהכהנים כל שה

בטחון, אחד שהקב"ה מבטיחו לתת לו הון רב ועושר כמו שמצינו שהבטיח לו השי"ת לאברהם שיעשירנו, וזהו הנקרא בטחון, וחלק הב' הוא שהקב"ה אין מבטיחו, אך האדם בעצמו שם בטחונו בה' וזהו הנקרא חסיון כמ"ש צור חסיו בו, שהצור הוא למחסה על האדם מזרם וממטר כאשר ינוח שם מעצמו אך הצור לא הבטיחו שיהיה לו למחסה, וז"ש דהמע"ה "טוב לחסות בה'" היינו חלק הב' הנ"ל, ר"ל שמעצמו ישים וישליך יהבו על ה' אף שלא הבטיח לו ה', ממה שישים בטחונו באדם אף לאחר שהבטיח האדם לעשות לו הטוב, וזהו מבטוח באדם:

ביאור הגר"א על משלי.

(קאפיטיל קי"ט פסוק ק"נ) **קרבו רודפי זמה מתורתך רחקו,** איתא בחגיגה דף י"א ר' שמעון בן מנסיא אומר איזהו מעות שלא יוכל לתקון זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר, רש"א זה ת"ח הפורש מן התורה, וזשה"כ "קרבו" כלומר שקרובים הם "רודפי זמה" וש"מתורתך רחקו" קרובים להיות שוין:

בציר אביעזר.

(פסוק קס"א) **שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב,** הנה בעת שנתמנה דהמע"ה למלך על ישראל באו דואג ואחיתופל להתקנאות בדוד כמו שכתוב (תהלים ק"ו) ויקנאו למשה במחנה וכו' מי הם הקנאים לאיש אשר עולה לגדולה רק אנשים אשר אתו במחנה הדומים לו, אבל אנשים הפשוטים אשר אין להם דמיון לזה האיש שעולה לגדולה לא נופל קנאה בלבם, ולזאת כאשר נתמנה דהמע"ה למלך על ישראל באו דואג ואחיתופל אשר היו ג"כ גדולי ישראל להתקנאות בדוד ואמרו שאינו ראוי להיות מלך על ישראל מפני שכתוב בתורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', ודוד בא מרות המואביה וא"כ הוא פסול לבוא בקהל ה', אבל חכז"ל דרשו לנו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית (יבמות ע"ז.) וא"כ לפ"ד תורה שבע"פ מותר לבא בקהל ה' ולהיות מלך על ישראל, והנה דבור לא שייך רק על תורה שבע"פ כמה דאיתא אמר אביי וכהנה, אבל וידבר לא מצינו בתורה שבע"פ, וז"ש המשורר "שרים רדפוני חנם" היינו דואג ואחיתופל "ומדברך" היינו תורה שבכתב "פחד לבי" שש אנכי על "אמרתך" כמוצא שלל רב, היינו בתורה שבע"פ שהתירה אותי לבוא בקהל ה':

שם טוב.

שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, צ"ל מה הוא לשון שש ולא אמר שמח, ועוד מהו שהמשיל

אנת צבית לאחרובי ביתיה ודך אשלימת ליה. הלכך אומר למכירו מאה לית להמריב ביתו על מקום שהמית יערמל למרך ומי עשיתי בך נקמה ושלמתי לך ידי. ל"ק אלא לימרו ליה [מוכיח] ודך [מוכיח] לי לשון שלמת [כלים] כלומר ועלה מידי: ואמר רבי חמא בר חנינא אותו היום וכו'.

תורה אור

אנת צבית לחרובי ביתא ידך אשלימת ליה בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ מנלן דכתיב °ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן ואמר מר *שנה ראשונה עשה משה את המשכן שניה הקים משה את המשכן ושלח מרגלים וכתיב °ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן מעל משכן העדות וכתיב °ויסעו מדבר ה' דרך שלשת ימים אמר רבי חמא בר חנינא *אותו היום סרו מאחרי ה' וכתיב °והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל וגו' וכתיב °עד חדש ימים וגו' דהוו להו עשרין ותרתין בסיון וכתיב °ותסגר מרים שבעת ימים דהוו להו עשרין ותשעה בסיון וכתיב °שלח לך אנשים ותניא בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים וכתיב °ויישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום הני ארבעים יום נכי חד הוו אמר אביי *תמוז דהההיא שתא מלויי מליוה דכתיב °קרא עלי מועד לשבור בחורי וכתיב °ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא*אמר רבה אמר ר' יוחנן (ה) (*אותו היום ערב) תשעה באב היה אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות חרב הבית בראשונה (ג) דכתיב °ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה [שנה] למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל °בירושלם וגו' וכתיב °ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה [שנה] למלך *נבוכדנצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם וגו' ותניא אי אפשר לומר בשבעה שתרי כבר נאמר בעשור ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני °ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך כל היום כולו *שנאמר °אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב והיינו דאמר רבי יוחנן (ג) אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא ובשניה מנלן דתניא *מנלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו (ו) כשחרב בית המקדש בראשונה (ז) אותו היום ערב תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתה של יהויריב היתה והלוים היו אומרי' שירה ועומדין על דוכנם ומה שירה היו אומרים °וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו נכרים וכבשום *וכן בשניה נלכדה ביתר גמרא *נהרשה העיר תניא *כשחרב טורנוסרופוס הרשע את ההיכל ננזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה בא אדון אחד ועמד בבית המדרש ואמר בעל החומס מהבקש בעל החומס מהבקש שמע רבן גמליאל אזל טשא מנייהו אזל לגביה בצנעא א"ל אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי א"ל הן א"ל אשתבע לי אשתבע לי סליק לאיגרא נפיל ומית וגמירי דכי גזרי גזירתא ומית חד מיניהו מבטלי לגזרתייהו יצתה בת קול ואמרה אדון זה מזומן לחיי העולם הבא תנו רבנן משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות נזכרין נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם והם קפצו ונפלו לתוך האור ועליהן קונן ישעיהו הנביא °)משא גיא חזיון מה לך איפוא כי עלית כולך לגגות תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חללייך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה אף בהקב"ה נאמר °°)מקרקר קור וישוע אל ההר :דמשנכנס אב ממעטין בשמחה כו' : אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה אמר

רבינו חננאל

ה' דברים אירעו את אבותינו בם' באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ מנא לן · דתניא בכ"ם בסיון ש"ח המרגלים הרי שני ימים

הגהות הב"ח

(ה) שם לאותו היום ערב · תמ"ו וכ"כ ס"ל לאותו היום תשעה באב היה :

(ג) שם הכי סביר כרתנאי מגלן דכתיב וכתיב: (ג) שם דתמר ר' יוחנן[אמלי] ק"ו ע' ל"ק הקורל עומד נתום] ד"ה למלמל: (ד) שם כשחרב כהמ"ק כרתנאי (שהוא היום ערב ת"ב היום) תמ"ו וכ"ב ס"ל שהוא היום ערב ת"ב היום : (ה) רש"י ד"ה תמר רבי תמת כו' והדם של כ"ע ימים · כ"ב מפרש"י עד הדם ימים וגו' מדם של נגוה דכתיב ב"מ ו"ב מצילו] שלשה ימים שכלו הנו כ' וכ"ל וכ"ב מעייר לשלחו שנעשה מעייר וכ"ב מעיון. שכו כלה חדש ימים שלכלו כשר דכיינו כ"מ יום עוד ס"ל [דם"י להמרגלים נתו כשוף שמיני (לא שכרי ליל ע' וכו כניה של חנה וכוקבע לדורות מכל סתום' מהלקו עליו וס"ל דעד תדש ימים וגו' סוס מדם שלם של שלשים יום שלמים ונדחקו לפרש דיום ג' שכרו דכיינו כ"ב מלייר נחנה ולכלן דיום סוס מדם שלם של שלשים יום שלמים ונדחקו לפרש דיום ג' שכרו דכיינו כ"ב מלייר נחנה ולכלן דיום סג' שכרו סוף עמו הכתוב מכתחד שלכלו כשר ועוד נמלקו וס"ל כ"ע דכיון שכו שלם מרגלים ניט מחנה בתכונן מ' יום המרגלים מלך הוה נחנה מיו' ימים דסכ"ה מדם ומלך כשלשה רגליהם מלך כיום ל' דסיון ולפי זה צריך לפרש דלא שכו המרגלים מלא נע': נכו כניה של מנם ונקבע עליהם

(ו) דכתיב עד תדש ימים הוו להו כ"ב בסיון · פי' תמוז מעשרים ימים של ר"ח חייר עד סוף תמלא ט' ימים נמלא כל' בסיון כ"ם ועד תדש ימים הי שלשים ימים חם כן לפי זה תמלא מעשרים ושנים לחדש הנני דוה חייר תדש שלם עד כ"ב דסיון וג' ימים שנשטנו מאר ה' הרי ל"ב לל מיניהו כ' ימים דבעשרים בחדש נעלה הענן ותייתר להו שני ימים פשו כ"ג לל יומת מן שלשה שהתחד מן הצ' ימים היה בכלל תחדש (ח) שתייר תסר פם להו כ"ב :

כו א טוש"ע ס"ת סימן תקמה :

פי' מכרים"ת

אמר לבני תמוז דהניא שתא מלויי מליוה · ועשו לותו משלשים ימים כדי שיכלו המ' ימים בתשעה בתב שלשים יום דתמוז ותתד דסיון דבכ"ם שלח המרגלים ותשעה בתב הרי לרבעים ימים ויום תשעה בתב שבו המרגלים מתור התרץ : **וישב** עליהם לת לותם וברעתם ימיתם ולת הספיקו לומר ימיתם ה' אלהינו עד שבאו הלוים ואומרים °פי' בלותו פסוק ים כ' פעמים ימיתם ולת הספיקו לומר הני עד שבאו וכבשום ואומר ר"ש *תע"ג דתין לותו פסוק כלל במזמור שיר של תע"ש לידע להם קך שתמרו לותו פסוק וכידוע' מפרש לילייא נקב פירוש לילייא הי כמו ללי כבתולה דהוי לשון קינה כמו שקורין העולם ריליוי"ת בלע"ז :

[שנא קמח.]

[כל זה ליתא בפרקין ול"ג ומבני רבנן ולפיכך רב אבי לילייא נעלמא הוי]

פסוס לה. [סנהד' קד:]

[ל"ל אותה לילה ליל ות ליתא בפ"ר]

[נפניט נקלת נבוכדראצר]

ל"ל של עשרי

פרכין יפ:

מכלים נד

ני' מין יעקב נתרשה העיר נמי נמרא · תניא בשחרש כו' ובמול סי' מקמם מעמיק נתרשה העיר. שחרש פורנוסרופוס הי'

רש"י

[סנהדרין סט: זבחים קיט: פרכין יג:]

[ד"ה ותוכה מאחרי ד"ה ה"ג]

[שנא קעו:]

מוסף רש"י

שניה הקים משה את המשכן. דכתיב (שמות מ) ויהי בשנה השנית בחדש הראשון וגו' (זבחים קיט:).

אותו היום סרו מאחרי ה'. נתון ג' ימים למעשה המלוו למעשיהן מלוה להמרעם על הכשר כדי למרוד בהקב"ה (שנא קמז.).

תמוז דההיא שתא. של שנה הנזכרת לילייא מלויי מלויה שנאמר בה מרגלים בשעשרים ותשעה בסיון, מלויי מלויה. למחר לפיכך מיכן ואילך מרגלים בשמונה בתב ויכבו העם בלילה ההוא, בשמונה בתב של תגם ותוקבעה להם בכיה לדורות (שבועות י'. וכ"ר"ל פסחים עג. ומיכה ו טו).

קרא עלי מועד. יום עיבור שהדם קרי מועד (פסחים שם).

לשבור בחורי. כאורבן הבנים (שבועות י').

מגלגלין זכות ליום זכאי. כמיכן נעשלו כמיכן עמידין להינעל (ערכין יג:).

[ר"ה יח:]

[כשחרש כ"ל ועיין תי"ט]

הגהות הב"ח

(ח) שם לאותו היום ערב · תמ"ו וכ"כ ס"ל לאותו היום תשעה באב היה :

(ב) שם הכי סביר כרתנאי מגלן דכתיב וכתיב: (ג) שם דתמר ר' יוחנן[אמלי] ק"ו ע' ל"ק הקורל עומד נתום] ד"ה למלמל: (ד) שם כשחרב כהמ"ק כרתנאי (שהוא היום ערב ת"ב היום) תמ"ו וכ"ב ס"ל שהוא היום ערב ת"ב היום : (ה) רש"י ד"ה תמר רבי תמת כו' והדם של כ"ע ימים · כ"ב מפרש"י עד הדם ימים וגו' מדם של נגוה דכתיב ב"מ ו"ב מצילו] שלשה ימים שכלו הנו כ' וכ"ל וכ"ב מעייר לשלחו שנעשה מעייר וכ"ב מעיון. שכו כלה חדש ימים שלכלו כשר דכיינו כ"מ יום עוד ס"ל [דם"י להמרגלים נתו כשוף שמיני (לא שכרי ליל ע' וכו כניה של חנה וכוקבע לדורות מכל סתום' מהלקו עליו וס"ל דעד תדש ימים וגו' סוס מדם שלם של שלשים יום שלמים ונדחקו לפרש דיום ג' שכרו דכיינו כ"ב מלייר נחנה ולכלן דיום סג' שכרו סוף עמו הכתוב מכתחד שלכלו כשר ועוד נמלקו וס"ל כ"ע דכיון שכו שלם מרגלים ניט מחנה בתכונן מ' יום המרגלים מלך הוה נחנה מיו' ימים דסכ"ה מדם ומלך כשלשה רגליהם מלך כיום ל' דסיון ולפי זה צריך לפרש דלא שכו המרגלים מלא נע': נכו כניה של מנם ונקבע עליהם

עין משפט נר מצוה

ע א ב ג מיי' פ"ח מהל' מתנות עניים הל' ה סמג עשין קסב טוש"ע י"ד סי' רנ סעיף ג:
עא ד ה ו מיי' שם הל' ו ז טוש"ע שם סעיף ד:
עב ז מיי' פ"ד מהל' מכירה הל' ט סמג לאוין קע טוש"ע ח"מ סי' רלא סעיף כו כח:
עג ח ט מיי' פ"ט מהל' מתנות עניים הל' ה סמג עשין קסב טוש"ע י"ד סי' רנו סעיף ג:
עד י מיי' שם פ"ז הל' י סמג שם טוש"ע י"ד סי' רמח סעיף ב:
עה כ מיי' שם הל' י והל' יא טוש"ע שם סעיף א וסעיף ז:
עו ל מ נ מיי' שם פ"ט הל' ח ט סמג שם טוש"ע י"ד סי' רנז סעיף א:
עז ס ע מיי' שם הל' יא טוש"ע שם סעיף ב:
עח פ מיי' שם הל' י טוש"ע שם סעיף א:

גמרא

פדיון שבוים מצוה רבה היא אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדיון שבוים מצוה רבה היא א"ל דכתיב והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי (ירמיה טו) ואמר רבי יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו חרב קשה ממות א) אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא האי קא מינוול והאי לא קא מינוול ואבע"א קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו (תהלים קטז) רעב קשה מחרב איבעית אימא (א) סברא האי קא מצטער והאי לא קא מצטער איבעית אימא קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכה ד) שבי [קשה מכולם] דכולהו איתנהו ביה:

תנו רבנן ב) קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה נגבית בשנים ג) שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים ומתחלקת בשלשה כדיני ממונות תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבויה וחלוקה שוים תמחוי בכל יום קופה מערב שבת לערב שבת תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים ולהסיע על קיצתן אמר מר אין עושין שררות על הצבור פחות משנים מנא הני מילי אמר רב נחמן אמר קרא והם יקחו את הזהב וגו' (שמות כח) שררות הוא דלא עבדי הא הימוני מהימן מסייע ליה לדרבי חנינא דאמר רבי חנינא מעשה ומינה רבי שני אחין על הקופה מאי שררותא דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לפי ו) שממשכנין על הצדקה ואפילו בע"ש איני והא כתיב ופקדתי על כל לוחציו (ירמיה ל) ואמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב ואפי' על גבאי צדקה לא קשיא הא דאמיד הא דלא אמיד ה) כי הא דרבא אכפיה לרב נתן בר אמי ושקיל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו' (דניאל יב) ו) (המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע) זה דיין שדן דין אמת לאמתו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (שם) אלו גבאי צדקה במתניתא תנא והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות כגון מאן אמר רב כגון רב שמואל בר שילת דרב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא א"ל שבקתיה להימנותך א"ל (ב) הא תליסר שנין דלא חזיא לי והשתא נמי דעתאי ז) עלוייהו ח) ורבנן מאי אמר רבינא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה) ת"ר ט) גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה לחנות מצא מעות בשוק לא יתנם בתוך כיסו אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבא לביתו יטלם כיוצא בו היה נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק לא יתננו לתוך כיסו אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבא לביתו יטלם י) תנו רבנן גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן מעות של צדקה אין מונין אותן שתים (ג) אלא אחת אחת אמר אביי מריש לא הוה יתיב מר אצפי דבי כנישתא כיון דשמעה להא דתניא ולשנותה לכל מה שירצו הוה יתיב אמר אביי מריש הוה עביד מר תרי כיסי חד לעניי דעלמא וחד לעניי דמתא כיון דשמעה להא דאמר ליה שמואל לרב תחליפא בר אבדימי עביד חד כיסא ואתני

רש"י

שבי כולהו איתנהו ביה. שהוא ביד העכו"ם לעשות בו כל חפצו אם למות [אם לחרב] אם לרעב: מפני שהוא כדיני ממונות. לעיין ולתת לכל אחד כפי טפלים התלוין בו: שגבויה וחלוקה שוה. בכל יום מדי יום ביום כדקתני לקמיה לפיכך אין גבויו בשנים שלא יטרחו לטרוח ולבקש את השלישי לחלק: לעשות קופה תמחוי. לחלק לעניי עולם אם ירבו עליהן: להתנות על המדות. להגדיל סאה העיר או להקטין: ועל השערים. שער סאין והיין שלא ימכרנה שנה זו יותר מכך וכך דמים: להסיע על קיצתם. לקנוס את העובר על קיצת דבריהם להסיעם מדת דין תורה: הא הימוני מהימן. יחיד להיות גזבר: שני אחים. לגבי המנותא כחד דמו: מאי שררותיה. דקופה דקאמרת עלה לפי שאין עושין שררה על הצבור כו': אפילו בע"ש. שיש פתחון פה לבעה"ב לומר טרוד אני: ופקדתי וגו'. אלמא אסור למשכן: אמיד. עשיר: גבאי צדקה. המשכילים אל דל מהו צריך: מלמדי תינוקות. מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה: שבקתיה להמנותיך. שהיה רגיל ללמדם באמונה וללמד ולישב על גבם תמיד: דעתאי להתם. לתינוקות: ורבנן מאי. תלמידי חכמים העוסקים בתורה תמיד מאי כתיב בהו: לפרוש זה מזה. מפני החשד שלא יאמרו זה הגונב יחידי דעתו לגנוב: אבל זה פורש לחנות וזה לשער. זה לגבות מיושבי השער וזה לגבות מיושבי החנות ובלבד שיראו שניהן כאחד: לא יתנם לתוך כיסו. שלא יאמרו מעות של צדקה הוא גונב: פורטין. פרוטות שגבו לוקחין דינרי כסף לפי שהפרוטות של נחושת מתלידות: ואין פורטין לעצמם. פן יחשדום שפורטין בזול: אין מונין אותם שנים שנים. פן יאמרו שנים הוא נוטל ואינו מונה אלא אחד: אצפי דבי כנישתא. מחצלות של בית הכנסת משום דמזבני להו ממעות הקופה: ואתני

תוספות

פדיון שבוים מצוה רבה. והא דאמר בפרק בני העיר (מגילה דף כז.) אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה ולא קתני פדיון שבוים שמא מילתא דפשיטא היא ולא איצטריך למיתני: ומתחלקת בג' מפני שהיא כדיני ממונות. וא"ת מהאי טעמא נמי תהא גביה בג' ופר"ת לפי שהיה יודע פסוק של כל אחד ואחד כמה יתן: ולשנות' לכל מה שירצו. נראה לר"ת דיכולים לשנותו אף לדבר הרשות אע"ג דאמרינן בערכין בפ"ק (דף ו. ושם) האי מאן דנדב שרגא לבי כנישתא אסור לשנותה לדבר הרשות ואמר נמי התם האומר פרוטה זו לצדקה עד שלא באת ליד הגבאי מותר לשנותה משבאת ליד הגבאי אסור לשנותה (ד) לדבר הרשות הכא שבני העיר משנים אותה שאני לפיכך מותר לשנותה אפילו לדבר הרשות ואפילו באה ליד הגבאי וכן היה ר"ת נוהג לתת מעות הקופה לשומרי העיר לפי שעל דעת בני העיר נותנים אותם: כי הא דרבא אכפיה. אחר היה עמו דאין עושין שררה על הצבור פחות מב' ולא חשיב ליה מפני כבודו של רבא: אכפיה לרב נתן. וא"ת והא בפרק כל הבשר (חולין דף קי: ושם ד"ה כל) אמר כל מ"ע שמתן שכרה [כתובה] בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרים עליה וגבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח את ידך לו וכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך (דברים טו) וא"ת דהאי כפיה בדברים כמו כפייה (ה) ואל בפרק נערה שנתפתתה (כתובות דף נג.) ועוד תירץ דהכא קבלו עליהם שיכופו אותן הגבאי ולר"י נראה דבצדקה טפין משום דאית בה לאו דכתיב בה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ וגו' ולריב"א נראה דהא דאין ב"ד מוזהרין על מצות עשה שמתן (ו) שכרן בצדה היינו דאין נענשין וכן משמע בירושלמי דהמוכר את הספינה והא דכל הבשר (שם) דלא היה מוקיר אבוה וכפתוהו ואמר להו שבקוהו ה"פ אינכם מוזהרין להכריחו עד שיעשה כשאר מצות עשה דאם א"ל עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו כדאמר בהכותב (כתובות דף פו: ושם) [ועי"ע תוס' כתובות מט: ד"ה אכפייה ותוס' חולין קי: ד"ה כל]: דין אמת לאמתו. אמת לאפוקי דין מרומה אע"ג שהעדים מעידין אותו [אין מחתכים אותו] כיון שיודעים שמשקרים כדדרשינן (בסנהדרין דף ו.) [נ"ע בשבועות ל:] לאמתו שלא יטו את הדין [ועי"ע תוס' מגילה טו: ד"ה זכ]: ומצדיקי הרבים וגו' אלו מלמדי תינוקות. אומר ר"י דצריך לומר דרקיע מזהיר טפי מכוכבים דהא בס"פ אלו עוברין (פסחים מט: ושם ד"ה לא) משמע דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקות דאמר לא מצא בת תלמיד חכם ישא בת גבאי צדקה לא מצא בת גבאי צדקה ישא בת מלמדי תינוקות ואריב"א כי מצא בפרקי דרבי אליעזר דרקיע דהאי קרא דהמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע היינו רקיע שעל ראשי החיות שמזהירין מכוכבים שאורו כאור החמה והאי דקאמר ורבנן מאי אמר רבינא ואוהביו כצאת השמש היינו שמש של עתיד לבא דהוא שבעתים כאור שבעת הימים ואור שבעת ימי בראשית היה שבעתים מאור חמה של עכשיו כדמפרש תרגום של רני ושמחי (זכריה ב):

מסורת הש"ס

א) [גרסת ד: וש"נ]: ב) [פאה פ"ח מ"ז סנהדרין יז:]: ג) שקלים פ"ה מ"ב: ד) [קדושין עו:]: ה) כתובות מט: ו) [ילקוט ליתא וכן בע"י ליתא]: ז) נ"א להתם: ח) [בכת"י וכן פרש"י ג"כ ליתא ורבנן אמרו מאי דכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו אלו גבאי צדקה ופרנסי העיר]: ט) [תוספתא פאה פ"ד]: י) פסחים יג. ב"מ לח.: כ) [מגילה סימן בפירש"י גיטין נב: ד"ה ולא אמיד]:

מוסף רש"י

שממשכנין על הצדקה. כופים משכנות על צדקה שיפסקו עליו ואינו נותן, ואפילו בע"ש. שאדם טרוד (קדושין עו:).
פורטין. פרוטות של נחשת שגבו לצדקה וכשמשהין אותם מתלידות צריך לפורטן בכסף (פסחים יג.) מחליפין פרוטות נחושת בסלעי כסף מפני שהפרוטות מתעפשות ונפסלות (ב"מ לח.).
תמחוי. מאכל שגובין תבשילי בתים לחלק לעניים בכל יום (שם) מאכל לחם ומיני מאכל שגובין לחלק (פסחים יג.).
ואין מוכרין לעצמן. שמא יחשדום שלוקחים בזול (שם).

הגהות הב"ח

(א) גמ' רעב קשה מחרב איבעית אימא קרא ואיבעית אימא סברא אב"א סברא האי קא מצטער: (ב) שם א"ל לאו הא תליסר שנין דלא חזיא לי: (ג) שם אין מונין אותן שתים שתים אלא: (ד) תוס' ד"ה ולשנות' וכו' משבאת ליד הגבאי אסור לשנות' הכא כ"ע ותיבות לדבר הרשות נמחק: (ה) ד"ה אכפיה וכו' כמו כפייה רב פפא לרב יהודה בפ' נערה: (ו) בא"ד שמתן שכרה כתובה בצדה:

רבינו גרשום

נהת בחרב מינויל. דמתלכלך בדמו: נגבית בשנים. משום דמתחלקת לעניי העיר ודבר קצוב הוא שיודעין כמה כל אחד ואחד צריך ליתן בקצוב ונותנין בשוה וליכא א) אלא סידורי בעלמא דגבין אותו גבאי צדקה מהם: ומתחלקת בג'. מפני שהיא כדיני ממונות מה דיני ממונות נוטלין מזה ונותנין לזה אף מחלקי צדקה מרבין לא' וממעטין לא' לפי שיראו צרכי עניים: גבויה וחלוקה שוה. שגובין מכל א' לפי מה שידו משגת ובעין דין שמסיימין בדין על מי להרבות ועל מי למעט משא"כ בקופה שאין גובין מכל אחד אלא לפי מה שרוצה ליתן ב) וקרוב נותנין כולן בשוה: לעשות קופה תמחוי. שאם ניתותר בקופה יותר על צורך עניי העיר ונותנים בתמחוי לעניי כל אדם שבאו עניים הרבה וכן תמחוי לקופה כמו כן: להתנות על המדות. להגדילן או להקטין מכמות שהיו: ועל השער. שאם היה השער ביוקר רשאין להתנות שילך בזול: ועל שכר הפועלים. כשאם נשכרין פועלים בג' סלעי ביום רשאין להתנות שלא ישכרום אלא בב': ולהסיע על קיצתן. לקנוס על מי שעובר על האי שקצבו אנשי העיר: והם יקחו. ואין הם פחות משנים: שררות הוא דלא עבדי פחות משנים. כלומר דמשמע מעמו דשררות הוא דבעינן ב' ולא לשום דין ולא לשום עדות הלכך (הא) דהמוני מהמני אפי' ב' קרובים למעות של הקופה והיינו ג) מאי שררות איכא בגבאי צדקה הואיל דדבר קצוב הוא ונותנין ברצון: ממשכנין. אם מעכב ליתן צדקה בקופה. ואפי' בע"ש דטרידי אינשי בתיקון מאכלם: הא דאמיד. אם אומדין אותו שהוא עשיר וממאן ליתן ממשכנין אותו בעל כרחו והא דלא אמיד שאין לו כח ליתן אם (לזה) [ליה] ממשכנין עליו נאמר ופקדתי על כל לוחציו. שקל מיניה [ד' מאה] זוזי לצדקה. דהוה אמיד שהיה עשיר גדול: זה דיין. המשכיל לדון הדין לאמתו. ומצדיקי הרבים אלו גבאי צדקה שמפייסין בני אדם ליתן צדקה ומצדיקין אותן: שבקת לאמנותך. שהיה מלמד תינוקות כלומר אם היית מלמד עדיין לא היית מבטל לעמוד בגינה: דעתי עלייהו. על התינוקות שלא הסחתי דעתי מהם שלא לזוזם ממקום זה שאני עומד: ורבנן מאי. כלומר כיון דלדיין נתת זוהר הרקיע לעתיד לבא (ולגבאי) צדקה נתת אור הכוכבים רבנן עצמן באי לאיזה אור יזכו הן: כצאת השמש בגבורתו. דעדיף מכולהו: לפרוש זה מזה. בשוק משום חשדא שלא יחשדו זה לזה שא' מהם יתן לתוך ביתו ולא לכיס של צדקה אבל רשאי לפרוש זה לשער לשאול הצדקה וזה לחנות משום דקרובין זה לזה: פורטין לאחרים. שאם יש בכיס של צדקה פרוטות ורוצה להחליפן בסלע כסף פורטין לאחרים בלפי לאחרים ולא לעצמן שלא יחשדום שמרויחים בצדקה: אין מונין אותן שתים שתים כשפורטין לאחרים אלא מונה אחת אחת שלא יטעה: לא יתיב מר. רבה: אצפי. אבחצלאות שפורסין על כותלי בית הכנסת והיו קנויות מצדקה: מחצלאות. ששוכבין עליהן עניים: עביד חד. ואתני

א) נראה דל"ל וליכא רק בדרושה בעלמא: ב) הלה דל"ל וכ"ס סרוב שנותנין כולן בשוה או דל"ל וקרוב שנותנין כולן בשוה כל"ל: ג) נראה דל"ל וכייט כו' מגילה וכו':

31

קונטרס אמונת עתיך תשנ"ב - תשנ"ג
ברה"ג ר' משה וואלפסאן שליט"א

ימצא בה תודה וקול זמרה.

פ' ויקרא - זכור - תשנ"ב

והיה בהניח וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. ואילו בפ' בשלח כ' אמחה את זכר עמלק וצ"ב.

ראוי להבין למה לא מחה יהושע לגמרי את זכר עמלק כמצווה, וכ' ויחלוש יהושע את עמלק, שרק החלישו ולא ביטלו לגמרי וטעמא מאי. וכן צ"ב מ"ש והיה כאשר יניח משה ידו וגבר עמלק, למה באמת יניח משה ידו וכי קצר כוחו מללחום בעמלק, והרי נצח את השטן בעלותו לשמים לקבל התורה. וכן בעת פטירתו ברח ממנו השטן כדאי' במד'. וא"כ הרי רב חיליה ולמה יניח ידו.

כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. צ"ב הל' שים באזני יהושע המורה על דבר סוד הנמסר מפה לאוזן, וכי איזה סוד היה בדבר. בהפטרה קרינו הענין ששאול המלך החיה את אגג ולא קיים הצווי להחרים לגמרי את עמלק ונענש ע"ז שנקרעה ממנו המלכות. ולכאו' מה טעם קריאת פרשה זו להפטרת פ' זכור והרי היא סותרת לפרשה, שלא קיימו מצוות מחיית עמלק, וההפטרה צריכה להיות ביאור על הפרשה ולא לסתור.

חז"ל דרשו (יומא כב:) עה"פ וירב בנחל, על עסקי נחל, שאמר שאול מה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה (בנחל איתן) כל הנפשות הללו עאכ"ו. והוא תמוה היאך יליף ק"ו מנפש של ישראל על נפשות העמלקים, וגם מהו הק"ו הרי גם הוא הרג את כל העם ולא נשאר כי אם אגג שהוא נפש אחת והיאך יצדק ע"ז לומר כל הנפשות הללו עאכ"ו. וגם צ"ב מה הוצרך ללמוד מעגלה ערופה ולא מאיסור רציחה דמפורש בקרא. וגם צ"ב מה שייכות לדרש זה עם נחל איתן שכ' וירב בנחל, והול"ל וירב בעגלה. וגם מה התירוץ על שהשאיר את הצאן והרי ע"ז כבר אין ק"ו מעגלה ערופה.

יל"ד במ"ש - ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וגו' ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן וגו'. ולפי דקדוק הלשון היה ראוי לכתוב מעמלק הביאום או מהעמלקי הביאום, אבל לשון מעמלקי אינו מדוקדק. עוד צ"ב שאחר שאמר שמואל לשאול בשם ה' - ולמה לא שמעת בקול ה' וגו'. ענה שאול -אשר שמעתי בקול ה' וגו'. ותמוה איך נתעקש שאול לומר ששמע בקול ה' אחרי ששמואל הנביא מוכיחו בשם ה' שלא שמע בקול ה'.

ראוי להבין במה שאמר המן לשקול עשרת אלפים ככר כסף שהוא סכום עצום מאד. והמפרשים כ' שרצה לתת הכסף לצרכי צדקה לעניים כדי שתעמוד לו הזכות להכריע שקלי ישראל. והדבר תמוה מאין בא להמן מדת נדיבות כזו, והרי הסטרא אחרא היא צר עין, ולא נמצאת מדת הנדיבות אלא בקדושה.

והביאור בכ"ז - כי הנה אמרו חז"ל (סנהדרין צו) מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק ומנו רב שמואל בר שילת. ובמס' בבא בתרא (דף ח:) דחז"ל עה"פ (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות כגון מאן כגון רב שמואל בר שילת, וכמובא שם בש"ס שהיה מופלג בנאמנותו ומסירותו ללמד התינוקות ולא ביטל עצמו מזה לצורך קיום נכסיו. נמצא שהוא הדוגמא למופת למלמדים, והוא ראש לכל מלמדי תינוקות כדרך שאחז"ל במד' (פתיחתא לאסתר רבה) שיש לכל בחי' נפש אחת שהוא הראש, כמו משה ראש לנביאים, יהושע ראש לכובשים, דוד ראש למנגנים וכו'. וה"נ רב שמואל בר שילת הוא ראש למלמדים.

ובזה נתקיים ונהפוך הוא, שהמן זמם בראשונה להשבית ח"ו לימוד תשב"ר כדאי' בחז"ל, ולבסוף ממנו בעצמו יצאו מבני בניו רב שמואל בר שילת הראש למלמדי תינוקות, שזהו הגורם השראת השכינה בישראל כמו שדחז"ל בפסוק ותצא מן בת ציון כל הדרה, שלא גלתה שכינה עד שגלו תשב"ר, ואז יצא כל הדרה שהיא השכינה. וזה ענין דאי' (תענית כט) אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבים בשמחה, כי דייקא בני בניו של המן שנשתחררו ונפדו מן הקליפות ולמדו תורה בבני ברק, הם המרגישים

ביותר את שמחת הפורים, וע"כ דב שמואל בר שילת הוא בעל מימרא זו של משנכנס אדר מרבין בשמחה.

ומעתה יובן הטעם שלא מחה יהושע לגמרי את זכר עמלק כי הרי היו שם בשביה נצוצות קדושות שעתידים לצאת ממנו והיינו רב שמואל בר שילת ראש למלמדי תינוקות, וע"כ רק כ' ויחלוש יהושע את עמלק. והיינו טעמא שכאשר יניח משה את ידו וגבר עמלק, כי כשראה שעמלק יתבטל לגמרי ולא יוכל לצאת ממנו הנצוץ הקדוש הניח את ידו וגבר עמלק כדי שבהכרח יוכל לצאת בדורות הבאים הנצוץ הקדוש השבוי שם, ונרמז זה כי התיבות "וכאש"ר יני"ח יד"ו וגב"ר עמל"ק - בגימ' מלמ"ד תנוקו"ת, שלסיבה זו הניח ידו שיצא רב שמואל בר שילת שהוא ראש למלמדי תינוקות. וידוע כי כל מה שנשבה מחלקי הקדושה ביד הקליפות בהכרח שיקיאום כמ"ש חיל בלע ויקיאנו. והאריז"ל כ' בסוד מה שאחז"ל חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כי הניצוץ הקדוש שנמצא אצל המן ראוי לברכה. וע"כ צריכים להתבסם שאז יברכו את הנצוץ הקדוש, ובלא ביסום א"א כי אז יש חשש שתעלה הברכה על המן עצמו, ויש לרמז כי ברו"ך המ"ן בגימ' חי"ל בל"ע ויקיאנ"ו.

והנה עיקר שמחת הפורים היא נדיבות הלב במצות מתנות לאביונים וכמ"ש הרמב"ם (סוף הל' מגילה) טוב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים שהמשמח לב האומללים האלה דומה לשכינה שנא' להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים ע"כ. ושמעתי לדייק בזה שמצות מתנות לאביונים בפורים היא מגדר מצות שמחת פורים ולא מגדר מצות צדקה, שנדיבות הלב הוא מצד השמחה. והנה רב שמואל בר שילת היה מופלג בנדיבות הלב שהפקיר את העסק בנכסיו לצורך הלימוד עם התינוקות, והוא המגלה את ההלכה של מרבין בשמחה שענינה הריבוי בצדקה ובנדיבות הלב מתוך שמחה כנ"ל. ובזה יובן מאין הגיע להמן נדיבות הלב במדה מרובה כי היה בקרבו הניצוץ של נדיבות הלב מצד הנצוץ הקדוש של רב שמואל בר שילת שעתיד לצאת ממנו וזאת אשר הביאתו לידי נדיבות של נתינת עשרת אלפים ככר כסף. ולכ"ן ר"ב יהוד"ה ברי"ה דר"ב שיל"ת בגימ' ועשר"ת אלפי"ם ככ"ר כס"ף אשקו"ל.

והנה מעתה ראוי להתבונן מה היה חטא שאול שהשאיר את אגג, הרי לפי הנ"ל היה הכרח להשאירו כדי שיצאו ממנו בני בניו של המן שלמדו תורה בבני ברק וכמו שהיה אצל יהושע שמה"ט לא מחה לגמרי את עמלק. אמנם הוא ע"ד שכ' באוחה"ק פ' אחרי לבאר בהא דאחז"ל שנדב ואביהו מתו לכפר על עון אהרן בעשיית העגל. דלכאו' הרי בקרא מבואר שסיבת מיתתם היא בקרבתם לפני ה'. אכן הגם שיחפוץ ה' המותה לחסידיו לסיבה נעלמת ליודע תעלומות נפלאים ורמות, צריך שיהיה לצדיק כל שהוא מהדברים אשר לא טוב עשות כדי שדרך שם ישלוט בם הדין. וה"נ שלטה מדה"ד בסיבת עון העגל, ודין גרמא שלא נשמרו רגלי חסידיו ושגגו בקרבתם לפני ה'. וז"ש אח"כ בזאת יבא אהרן אל הקדש, כי ע"י מיתת נדו"א נתכפר אהרן והיה ראוי לבוא אל הקודש. עכת"ד. וכן הוא במד' תנחומא פ' וישב שהחטאים של אבותינו נסתבבו בגזירת עליון בהכרח, נורא עלילה על בני אדם.

וכן היה אצל שאול, כי באמת צריכה להיות המלכות בישראל אצל שבט יהודה כמ"ש לא יסור שבט מיהודה, אלא שנבחר קודם שאול למלוך על ישראל לצורך המלחמה בעמלק כי אחז"ל שאין עמלק נופל אלא ביד בניה של רחל, כמ"ש באלשיך. ומעתה היתה צריכה המלכות לעבור לדוד שהוא משבט יהודה, וע"כ נסתבב לשאול צד פגם שלא ישמע לצווי ה' וישאיר את אגג, אבל לאמתו של דבר היה מוכרח שלא תגמר מחיית עמלק כדי שיצאו עוד אח"כ בני בניו של המן כנ"ל. וכדי שיצא עול נס של פורים ומגלת אסתר, אלא דמ"מ היה לשאול הבחירה לשמוע לנביא ואילו היה עומד בנסיון אז הקב"ה בעצמו היה מפסיקו מלהרוג את אגג.

וכמו בענין נסיון העקדה שלא מנע עצמו אברהם אבינו מלילך לשחוט את יצחק אף שהדגיש שאין רצונו ית' בזה, וכמו שאמרו בספה"ק שהיו אבריו מזוככים לגמרי עד שהיו נמשכים מעצמם לעשות מצותיו ית' וכאן במעשה העקדה לא נמשכה ידו מעצמו כי לא היה רצונו ית' בזה ולכן הוצרך לשלוח את ידו בכח. ולבסוף הקב"ה בעצמו הפסיקו, וכן בשאול היתה הבחירה בידו לשמוע בקול ה', אלא שלא עמד בנסיון וכמ"ש האלשיך עמ"ש וירב בנחל, שהס"מ התחזק בכל כוחותיו לבלבל את שאול בזה כי אילו היה מבצע הדבר כראוי היה נשלם התיקון השלם, וכך דרכו בעת כזאת לחזק כל כוחותיו ולהתגבר לבטל הדבר. וכן היה אצל חטא אדה"ר שלא הניחו השטן להמתין על שבת שאז היה מותר לו לאכול מפרי עץ